

Mədəniyyətlərərası Dialoga dair Ađ Kitab “Ləyaqətlə Bərabərhüquqlu Birgə Yaşama”

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

all different
all equal

***Mədəniyyətlərarası Dialoqa dair
Ağ Kitab***

“Ləyaqətlə Bərabər hüquqlu Birgə Yaşama”

Avropa Şurasının Xarici İşlər Nazirlərinin 118-ci Sessiyasında qəbul edilmişdir

(Strasburq, 7 May 2008-ci il)

Mədəniyyətlərarası Dialoqa dair Ağ Kitabın ön söz

**Hörmətli Baş Katib
Teri Devis**

Mədəniyyətlərarası Dialoqa dair Ağ Kitab gərgin əməyin, qətiyyətin və ən əsası dialoqun nəticəsidir. Bu üzv dövlətlər, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, dini və miqrant icmalar, yerli hakimiyyətlər və bir çox digərləri ilə aparılmış geniş və uzun müzakirələrdən sonra hazırlanmışdır.

Mədəniyyətlərarası dialoq bizim dövr üçün bir zərurətdir. Müxtəlifliyin və təhlükələrin artdığı dünyada biz sosial bağlılığı möhkəmlətmək və münaqişələrin qarşısını almaq üçün etnik, dini, dil və milli sərhədlər ətrafında danışıqlara ehtiyac duyuruq.

Ağ Kitabın əsas məqsədi demokratiya, insan hüquqları və hüquqi qanunlar kimi dünyəvi dəyərlərə aydın şəkildə istinad edilmədən mədəniyyətlərarası dialoqun mümkün olmamasını bildirməkdir.

Ağ Kitab çox yaxşı qəbul edildi, lakin onun nəticələri və təklifləri bütün müvafiq dialoqlarda yerinə yetirilməli və yoxlanmalıdır. Mədəniyyətlərarası dialoq “inkışafda olan iş”in - bu yoldakı yeni addım, yeni sosial və mədəni modelə doğru sürətlə dəyişən Avropaya və eyni zamanda sürətlə dəyişən dünya üçün yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm naziri

cənab Əbülfəs Qarayev

Mədəniyyətlərarası dialoq müxtəlif xalqlar və dövlətlər arasında mövcud olan problemlər, münaqişələrin həll edilməsi, xoşbəxt gələcəyin qurulması, qarşılıqlı anlaşmanın və hörmətin təşviq olunması, həmçinin mədəni müxtəlifliyin qorunmasına şərait yaratmaqla yanaşı, müasir beynəlxalq münasibətlərdə sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunmasına təkan verir.

Biz bu istiqamətdə Avropa Şurasının fəaliyyətini, onun üzv dövlətlərlə əməkdaşlığını yüksək qiymətləndirir və *Mədəniyyətlərarası Dialoqa dair Ağ Kitabın* hazırlanmasına və təşviqinə görə təşkilata, bunun ərsəyə gəlməsində zəhməti olan bütün insanlara dərin minnətdarlığımızı bildiririk.

Qeyd etmək istərdik ki, məhz *Ağ kitabda* göstərilən məqsəd və vəzifələrdən ilhamlanaraq şərqə, qərbin, şimalla cənubun kəsişməsində yerləşən Azərbaycan Respublikası Avropa Şurası ilə birgə ilk dəfə 2008-ci il 2-3 dekabr tarixində Bakı şəhərində Avropa və ona qonşu regionları təmsil edən dövlətlərin iştirakı ilə “Mədəniyyətlərarası dialoq Avropa və onun qonşu regionlarında davamlı inkişafın və sülhün əsasıdır” mövzusunda Mədəniyyət nazirlərinin konfransı keçirmişdir. Konfransda qəbul edilən “Mədəniyyətlərarası dialoqunun təşviqinə dair Bakı Bəyannaməsi” *Ağ kitabda* qaldırılan bütün məsələləri dəstəkləyərək onun çərçivəsində müxtəlif sivilizasiya və mədəniyyətlər arasında dialoq və əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutan “Bakı prosesi”nin əsasını qoymuşdur.

Əminliklə deyə bilərəm ki, *Ağ kitabın* Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi ölkəmizin vətəndaşlarının ondan yararlanmasına imkan yaratmaqla yanaşı, xalqımızın tolerant mədəniyyətini daha da inkişaf etməsinə və onun zənginləşməsinə kömək edəcəkdir.

MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI DİALOQA DAİR AĞ KİTAB

CM (2008) 30 yekun, 2 May 2008-ci il

“Ləyaqətlə Bərabər hüquqlu Birgə Yaşama”

Dialog – Avropanın gələcəyinə açardır!

(1) Demokratik yolla Avropanın artmaqda olan – bizim qitənin tarixində kök salmış və globalizasiya tərəfindən əhatələnmiş - mədəni müxtəlifliyinin idarə olunması son illər üstünlük qazanmışdır. Biz müxtəlifliyə necə cavab verəcəyik? Gələcək cəmiyyət haqqında bizim uzaqgörənliyimiz nədən ibarətdir? Bu, təcrid olunmuş birliklərin, ayrı-seçkiliyə məruz qalmış hüquq və vəzifələrilə qarşılıqlı nəzakətsizlik və stereotiplər tərəfindən bir-birinə bağlanmış çoxluq və azlıqların mövcudluğu ilə əlamətdar olan cəmiyyətdirmi? Və ya bu, bütün sakinlərin insan hüquqlarına tam hörmət etməyə cəlb olunması ilə qeyd olunan, hər birimizə xeyir verən, ayrı-seçkilik olmayan canlı və açıq cəmiyyətdirmi? Avropa Şurası inanır ki, Təşkilatın qurulduğu dəyərlər əsasında mədəni müxtəlifliyə hörmət və onun irəliləməsi həmrəyliyə əsaslanan cəmiyyətlərin inkişafı üçün mühüm şərtlərdir.

(2) Ümumi gələcəyimiz İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasında təsbit edildiyi kimi insan hüquqlarını qorumaq və inkişaf etdirmək qabiliyyətindən, demokratiya, qanunun hüquqiliyi və qarşılıqlı anlamı təbliğ edə bilmək bacarığından asılıdır. “Mədəniyyətlərarası Dialog üzrə Ağ Kitab” Avropa Şurasının 47 üzv dövlətləri hökumətlərinin bu məsələ ilə bağlı müzakirələrini özündə əks etdirir. Bu mədəniyyətlərarası yanaşmanın mədəni müxtəlifliyin idarə edilməsi üçün uzaqgörən model təklif etdiyini sübut edir. Bu fərdi insan ləyaqətinə (ümumi insanlığımız və ləyaqətimizi əhatə edərək) əsaslanan konsepsiyayı təklif edir. Əgər qarşıda duran əsas problem Avropa mənsubluğunun reallaşmasıdır, o zaman bu, paylanmış fundamental dəyərlərə və hər bir fərdin bərabər ləyaqətinə hörmət olunduğu kimi, ümumi irs və mədəni müxtəlifliyə hörmətə də əsaslanacaq.

(3) Mədəniyyətlərarası dialog bu xüsusda əhəmiyyətli rola malikdir. Bu, bizə etnik, dini, linqvistik və mədəni ayrı – seçkiliyə yol verilmə hallarının qarşısının alınmasında yardımçı olur. Bu, həmçinin bizə birlikdə irəliləməyə, paylanmış universal dəyərlər əsasında müxtəlif mənsubiyyətlərimizlə yaradıcı və demokratik yolla məşğul olmağa şərait yaradır.

(4) Mədəniyyətlərarası dialog müəyyən ilkin şərtlər qarşılandığı təqdirdə inkişaf edə bilər. Ağ Kitab qeyd edir ki, mədəniyyətlərarası dialogu inkişaf etdirmək üçün mədəni müxtəlifliyin demokratik idarəçiliyi bir çox aspektlərə uyğunlaşdırılmalı, demokratik vətəndaşlıq və iştirak gücləndirilməli,

mədəniyyətlərarası kompetensiya öyrədilməli və öyrənilməli, mədəniyyətlərarası dialoq üçün məsafə yaradılmalı və genişləndirilməli və mədəniyyətlərarası dialoq beynəlxalq səviyyəyə çatdırılmalıdır.

(5) Ağ Kitab Avropa Şurası razılaşmasının möhkəm təməli əsasında qurulub. Bu, Avropadan kənar regionlar daxil olmaqla bir çox səhmdarlarla 2007-ci ildə keçirilən məsləhətləşmələrdən ibarət olan zəngin materialı əhatə edir. Bu mənada, bu bir çox halda demokratik mədəniyyətlərarası dialoqun ana xətti olan müzakirələrin məhsuludur.

(6) Sosial birlik mədəniyyətlərarası dialoq tərəfindən dəstəklənərkən, müxtəlifliyin nəzərə alınma yollarının müəyyənləşdirilməsində Ağ Kitab bütün artan tələbatlara cavab verir. Bu, siyasəti quranlar və təcrübə əldə edənlər üçün konseptual strukturu və bələdçini təmin etmə yollarını axtarır. Lakin mədəniyyətlərarası dialoq qanun tərəfindən təyin oluna bilməz. Bu, sənəddə tərtib olunmuş və altından xətt çəkilmiş prinsipləri həyata keçirmək, onları burda təqdim olunmuş müxtəlif məsləhətlərə müvafiq olaraq tətbiq etmək və cəmiyyətin gələcək təşkili haqqında cari müzakirəni təmin etmək üçün özünün mövcud açıq dəvət xarakterini qorumalıdır.

(7) Avropa Şurası tam əmindir ki, ləyaqətlə, bərabər insanlar kimi birlikdə yaşaya biləcəyimiz cəmiyyətə nail olmaq bizim ümumi vəzifəmizdir.

*****

Mündəricat

1. Giriş

- 1.1 Avropa Şurası və mədəniyyətlərarası dialoq**
- 1.2 Ağ Kitabın ərsəyə gəlməsi**
- 1.3 Əsas maraqlar**
- 1.4 Əsas terminlər**

2. Mədəni müxtəlifliyin əhatə dairəsi

- 2.1 Pluralizm, dözümlülük və mədəniyyətlərarası dialoq**
- 2.2 İnsan ləyaqətinin bərabərliyi**
- 2.3 Standartlar və vasitələr: Avropa Şurasının ötən beş onillik ərzində əldə etdiyi nailiyyətlər**

Dialoqa girməmək riskləri

3. Konseptual çərçivə

- 3.1 Mədəniyyətlərarası dialoq anlayışı**
- 3.2 Çoxmədəniyyətli mühitdə mənsubluğun formalaşması**
- 3.3 Mədəni müxtəlifliyə ilkin yanaşmalar**
- 3.4 Mədəniyyətlərarası dialoqun şərtləri**
  - 3.4.1 İnsan hüquqları, demokratiya və hüquq qaydası**
  - 3.4.2 Bərabər ləyaqət və qarşılıqlı hörmət**
  - 3.4.3 Gender bərabərliyi**
- 3.5 Dini ölçülər**

4. Mədəniyyətlərarası dialoqun təşviqinə beş siyasi yanaşma:

- 4.1 Mədəni müxtəlifliyin demokratik idarəçiliyi**
  - 4.1.1 Müxtəlifliyin siyasi mədəni dəyərləndirilməsi**
  - 4.1.2 İnsan hüquqları və fundamental azadlıqlar**
  - 4.1.3 Bərabər imkanlardan hüquqların bərabər yiyələnməsinə.**
- 4.2 Demokratik vətəndaşlıq və iştirak**
- 4.3 Mədəniyyətlərarası biliklərin öyrənilməsi və tədris olunması**
  - 4.3.1 Əsas səlahiyyət sahələri: demokrayik vətəndaşlıq, dil, tarix.**
  - 4.3.2 İbtidai və orta təhsil**
  - 4.3.3 Ali təhsil və araşdırma**
  - 4.3.4 Qeyri-formal və qeyri-rəsmi təhsil**
  - 4.3.5 Rəhbərlərin rolu**
  - 4.3.6 Aile muhiti**

4.4 Mədəniyyətlərarası dialoq sahələri

4.5 Mədəniyyətlərarası dialoq beynəlxalq münasibətlərdə

5. Gələcək fəaliyyət üçün rəy və siyasi orientasiyalar: mərkəzi aktorların ümumi məsuliyyətləri

5.1 Mədəni müxtəlifliyin demokratik idarə olunması

5.2 Avropa Şurası mədəniyyətlərarası dialoq üçün daimi forum kimi

5.3 Mədəniyyətlərarası kompetensiyanın öyrənilməsi və tədrisi

5.4 Mədəniyyətlərarası dialoq üçün mühit

6. İrəliyə doğru yol

Əlavə 1

- **Avropa Şurasının mədəniyyətlərarası dialoqa aid seçilmiş konvensiya, bəyannamə, rəy və digər istinad sənədləri**
- **Seçilmiş Avropa Konvensiyaları**
- **Sammitlər, Nazirlər Konfransları və Nazirlər Komitəsinin Bəyannamələri**
- **Nazirlər Komitəsinin rəyləri**
- **Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Rəy və Qətnamələri**
- **Yerli və Regional Orqanlar Konqresinin rəy, qətnamə və bəyannamələri**
- **İrçilik və Dözümsüzlük əleyhinə Avropa Komissiyasının Rəy və Bəyannamələri (ECRI)**

Əlavə 2

Qısaltmaların siyahısı

1. Giriş

1.1 Avropa Şurası və mədəniyyətlərarası dialoq

(8) Mədəniyyətlərarası dialoqun inkişaf etdirilməsi, Avropa Şurasının insan hüquqları, demokratiya və hüquq normasının qorunması və inkişaf etdirilməsi kimi əsas məqsədlərinə xidmət edir. Mədəni müxtəlifliyin Avropanın zəngin irsini xarakterizə edib, dözümlülüyün açıq cəmiyyətin zəmanəti olduğunu təsdiq edən Üzv ölkələrin Dövlət və Hökumət Başçılarının Birinci Sammiti (1993) Milli Azlıqların Qorunması üçün Çərçivə Konvensiyası (1995) və İrqiçilik və Dözümsüzlüyə qarşı Avropa Komissiyasının əsasının qoyulmasına və İrqiçilik, anti-Semitizm, ksenofobiya və dözümsüzlüyə qarşı Avropa Gənclər Kompaniyasının başlanmasına (“Hamı Fərqli – Hamı Bərabər”) gətirib çıxardı.

(9) Dövlət və Hökumət Başçılarının Üçüncü Sammiti (2005) mədəniyyətlərarası dialoqu (dini aspektləri daxil etməklə) konfliktlərin qarşısının alınması, cəmiyyətin həmrəyliyi və inteqrasiyanın təmin edilməsi, həmçinin məlumatlılığın, anlaşmanın, razılığın və dözümlülüyün inkişaf etmə vasitəsi kimi müəyyənləşdirdi. Bu, Mədəniyyətlərarası Dialoq üzrə Ağ Kitabın hazırlanmasının təklif olunduğu ildən bir qədər sonra mədəniyyət nazirləri tərəfindən qəbul olunmuş “İnkişaf edən Mədəniyyətlərarası Dialoq üçün Avropa Şurasının Strategiyası üzrə Faro Deklarasiyası”-nda genişləndirildi.

1.2 Ağ Kitabın ərsəyə gəlməsi

(10) Nazirlər Komitəsi 2006-cı ilin may ayında görüşərək, Avropada yaşayan cəmiyyətlər daxilində və cəmiyyətlərarası, həmçinin Avropa və onun qonşuları arasında mədəniyyətlərarası dialoqun intensivləşməsi üçün tələb olunan vasitələrin müəyyənləşdirilməsində mədəniyyətlərarası dialoq üzrə Ağ Kitabın rolunu vurğuladı. Bu həmçinin analitik və metodoloji vasitə və standartlar üzrə bələdçi rolunu oynamalıdır. Ağ Kitab siyasətçi və rəhbərlərə, təhsil işçiləri və mətbuata, miqrant və dini icmalar, gənclər təşkilatları və sosial əməkdaşlar da daxil olmaqla, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına ünvanlanır.

(11) Nazirlər Komitəsinin qərarını nəzərə alaraq mədəniyyətlərarası dialoq üzrə geniş miqyaslı məsləhətləşmələr 2007-ci ilin yanvar və iyun ayları arasında keçirildi. Bu, bütün aidiyyəti üzrə işləyən komitələri, Parlament Assambleyası və Lokal və Regional Orqanlar Konqresinin üzvlərini, eyni zamanda İrqi Ayrı-Seçkilik və Dözümsüzlük əleyhinə Avropa Komissiyası, Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi, Sosial Birlik üzrə Yüksək Səviyyəli İşçi Qrupu və İnsan Hüquqları üzrə Komissarlıq da daxil olmaqla Avropa Şurasının bir sıra orqanlarını özündə birləşdirdi. Sorğular bütün üzv dövlətlər, Parlament Assambleyası və Lokal və Regional Orqanlar Konqresinin üzvləri, dini icmaların nümayəndələri, miqrant icmaları və mədəni və digər qeyri – hökumət təşkilatlarına göndərildi. Avropa Şurasının Katibliyi beynəlxalq institutlarla yanaşı miqrantlar, qadınlar, gənclərin

qeyri – hökumət təşkilatları, jurnalist və media təşkilatları ilə də tədbirlər hazırladı (və ya birlikdə hazırladı). İlkin layihələr “cavab görüşü”ndə³ nəzərdən keçirilmək üçün seçilmiş səhmdarlar və mədəniyyət işləri üzrə nazirlərin qeyri – rəsmi Regional Konfransının müzakirəsinə verildi.

(12) Bu proses mühüm marağa səbəb oldu və Avropa Şurası müzakirəyə belə səxavətlə töhfə verənlərin hamısına dərin minnətdarlığını bildirdi. Müzakirə, Avropa Şurasının hüquq norması və dərin təcrübəsinə əsaslanaraq, onun vaxtaşırı olaraq təşəbbüsü öz əlinə götürmək üçün yaxşı mövqedə olduğuna inam yarattı. Bu Ağ kitabın məzmunu əsasında geniş təkliflər yığımını ərsəyə gətirir.

(13) Qeyd olunanlar, Avropa Şurası təcrübəsinin möhkəm bazası, xüsusən İnsan hüquqları üzrə Avropa konvensiyası və digər fundamental standartlar əsasında qurulub. Bu məsləhətləşmələrdən əldə edilən zəngin material geniş istifadə dairəsinə malikdir. Bu mənada, bu, bir çox hallarda mədəniyyətlərarası dialoqun ana xəttini təşkil edən demokratik məsləhətləşmələrin nəticəsidir. Aydın və dəqiq anlaşılın deyə, həmçinin bir sıra bəndlər təşkilatların özləri tərəfindən irəli sürüldüyünə görə, sənəd müəyyən şəxslərə aid olan xüsusi ideyaları özündə birləşdirmir.

(14) Ağ kitabın ərsəyə gəlməsi ilə bağlı sənədlərin böyük bir qismini Avropa Şurasının veb sahifəsi və əlaqəli nəşrlərdən əldə etmək olar. Bura üzv dövlətlər, qeyri – hökumət təşkilatları və dini icmalar tərəfindən müxtəlif aspektlər (təhsil, media) altında və müəyyən səhmdarlarla (gənclər, miqrantlar) bağlı mədəniyyətlərarası dialoq barəsində monoqrafiyalar üzrə sorğuya verilən cavabların təhlili daxildir. “Ən Çox Verilən Suallar” toplusu və mətbu material da daxil olmaqla, əlavə sənədləri çap versiyasında və internet sahifəsindən əldə etmək olar.

1.3 Əsas maraqlar

(15) Məsləhətləşmələrin təkrar olunan mövzularından biri də mədəni müxtəlifliyin idarə olunmasına aid köhnə yanaşmaların, artıq bu müxtəlifliyin hədsiz dərəcədə müşahidə olunduğu artmaqda olan cəmiyyətlər üçün münasib olmaması idi. Üzv dövlətlərə göndərilən suallara cavablar, xüsusən belə bir inam yarattı ki, bugünədək üstünlük verilən “çoxmədəniyyətlilik” anlayışını əks etdirən siyasi yanaşma doğru bir yanaşma deyil. Digər tərəfdən, assimilyasiyaya olan əvvəlki meyl nəzərə çarpmır. Xüsusi insan qruplarını inkar etməyən cəmiyyətin üzvü olmaq üçün yeni bir yanaşma lazım idi və mədəniyyətlərarası dialoq buna nail olmaq üçün bələdçi rolunu oynaya bilərdi.

(16) Lakin bu ifadənin kəsb etdiyi məna barədə kifayət qədər aydınlıq yox idi. Məsləhətləşmə sənədi respondentləri izahat verməyə dəvət edirdi və bunu etməyə nəzərə çarpacaq şəkildə könülsüzlük vardı. Qismən ona görə ki, mədəniyyətlərarası

dialog bütün konkret vəziyyətlərdə, vasitəçilik olmadan tətbiq oluna bilən və sadə izahata cavab verən təməl daşı deyil. Bu, qismən mədəniyyətlərarası dialogun təcrübədə hansı məna bildirməsi məsələsində qeyri əminliyi əks etdirir.

(17) Sorğulara cavab verənlər və məsləhətləşmə tədbirlərində iştirak edənlər Avropa Şurasının dəstəklədiyi – **universal prinsiplər mənəvi kompası ifadə edir** – ideyasında birləşiblər. Onlar dözümlülük mədəniyyəti üçün müəyyən bir çərçivə müəyyən etdilər və onun məhdudiyyətlərini – xüsusən, qarşı-qarşıya, ayrışdırılışın istənilən forması və ya dözümsüzlük formalarını aydınlaşdırdılar. Mədəni adətlərin “azlıq” və ya “çoxluq”a məxsus adətlər olub – olmamalarından asılı olmayaraq, onlar İnsan hüquqları üzrə Avropa Konvensiyası və Avropa Şurasının vətəndaş və siyasi, sosial, iqtisadi və mədəni hüquqlarla əlaqədar digər sənədlərinin prinsip və standartlarından üstün ola bilməzdilər.

(18) Xüsusi olaraq, o da vurğulanırdı ki, gender bərabərliyi həm qadın, həm də kişilərin təcrübələrinin nəzərə alınmasının vacib olduğu mədəniyyətlərarası dialogun müzakirə olunmaz şərti idi. Həqiqətən, bərabərlik mütəmadi olaraq təkrarlanan bir mövzu idi: **müxtəliflik olan cəmiyyətdə birgə yaşama yalnız hamının bərabər insanlar kimi birgə ləyaqətlə yaşadığı təqdirdə mümkün ola bilər**. Bu narahatçılıq ümumilikdə hökumətlər, qeyri-hökumət təşkilatları və miqrant birlikləri tərəfindən aydın şəkildə ifadə olunurdu.

(19) Aydın oldu ki, **heç bir fəaliyyət sahəsi** – istər bu qonşuluq, iş, təhsil sistemi və aidiyyəti müəssisələr, istərsə də vətəndaş cəmiyyəti və xüsusən, gənclər sektoru, mətbuat, dünya incəsənəti və ya siyasi arena olsun – **mədəniyyətlərarası dialoqla mövcud olan əlaqəsindən azad ola bilməz**. Hər bir aktor – QHT, dini icmalar, sosial tərəfdaşlar və ya siyasi partiyalar, həqiqətən, fərdi şəxslər kimi cəlb olunurlar. İdarəetmənin hər bir səviyyəsi – yerli, regional, millidən tutmuş beynəlxalqa qədər – mədəni müxtəlifliyin demokratik idarə olunmasına daxil edilmişlər.

(20) Sonda, lap dəqiq olaraq qeyd etsək, **məsləhətləşmə geniş həcmdə yığılmış müsbət təcrübəni işıqlandırdı**. Bunun üçün lazım olan yeganə şey, təmkinliliyin sona yetməsi və müsbət təcrübələrin mənimsənilməsində gərəkli ola biləcək aşkara çıxarılma və yayılmasıdır. Əgər məsləhətləşmələrin əhatəli bir təlimatı varsa, bu, növbəti illərdə mədəniyyətlərarası dialoqa tələbatın daha çox olacağından xəbər verir.

1.4 Əsas terminlər

(21) Avropa Şurası və digər beynəlxalq qurumlar tərəfindən tərtib olunan terminologiyaya uyğun olaraq Mədəniyyətlərarası Dialog üzrə Ağ Kitab izahata ehtiyacı olan bəzi anlayışları təqdim edir.

(22) Mədəniyyətlərarası dialoq – müxtəlif etnik, mədəni, dini və linqvistik mənsubiyyətə və irsə malik fərdlər və qruplar arasında qarşılıqlı anlaşma və hörmət əsasında açıq və nəzakətli fikir mübadiləsi kimi başa düşülür (3-cü bölmə ilə müqayisə et). Bu, cəmiyyətlər daxilində, Avropanın cəmiyyətləri, eləcə də Avropa və geniş dünya arasında bütün səviyyələrdə fəaliyyət göstərir.

(23) Çoxmədəniyyətlilik (müxtəlif etnik və mədəni qrupların assimilyasiya doktrinası) – müxtəlif mədəniyyətlərin mövcudluğu və müəyyən əhatə və sosial təşkilatlar çərçivəsində, mədəni müxtəliflik və çoxmədəniyyətlilik kimi anlayışların qarşılıqlı təsirdə olması kimi önəmli faktı nəzərdə tutan xüsusi yanaşma kimi başa düşülür.

(24) Sosial həmrəylik – Avropa Şurası tərəfindən qəbul olunduğu kimi, ayrışikliyi azaltmaq və qütbləşmədən imtina etməklə cəmiyyətin bütün üzv dövlətlərinin firavanlığını təmin edə bilmə qabiliyyətidir. Həmrəy cəmiyyət – demokratik şəkildə bu ümumi məqsədləri həyata keçirən azad fərdlərin qarşılıqlı şəkildə bir – birilərini dəstəklədikləri birlikdir.

(25) Səhmdarlar – cəmiyyətdə xüsusi rol oynayan və mədəniyyətlərarası dialoqda maraqları (“səhmləri”) olan azlıq və ya çoxluğun xüsusi qrup və fərdləridirlər. Onlar ən çox hökumət və parlamentdə bütün səviyyələrdə siyasəti müəyyənləşdirənlər, yerli və regional orqanlar, vətəndaş-cəmiyyəti təşkilatları, miqrant və dini icmalar, mədəniyyət və mətbuat təşkilatları, jurnalitslər və sosial tərəfdaşlardırlar.

(26) İctimai dövlət orqanlarına – mərkəzi, regional və yerli səviyyədə fəaliyyət göstərən milli hökumət, siyasi və inzibati orqanlar daxildir. Sözügedən termin – şəhər konsulları və ya digər yerli səlahiyyətli orqanları, həmçinin xüsusi qanun əsasında ictimai funksiyaları yerinə yetirən və ya inzibati rəhbərliyi həyata keçirən fiziki və hüquqi şəxsləri əhatə edir.

(27) İnteqrasiya (sosial inteqrasiya, tərkibinə daxil olma) iki-tərəfli proses və insanların hər fərdin şərfinə tam hörmət, ümumi rifah, pluralizm və müxtəliflik, qeyri-zorakılıq və həmrəylik, həmçinin sosial, mədəni, iqtisadi və siyasi həyatda iştirak etmə bacarığı ilə birlikdə birgə yaşama qabiliyyəti kimi başa düşülür. Bu, sosial inkişafın və hər növ siyasətin bütün aspektlərini əhatə edir. Bu, zəiflərin qorunması, həmçinin onların fərqlənmək, yaratmaq, kəşf etmək kimi hüquqlarını tələb edir. İmmiqrantları qəbul edən ölkənin həyatında tam iştiraka icazə vermək mühüm inteqrasiya siyasətidir. İmmiqrantlar başqaları kimi qanuna tabe olmalı və Avropa cəmiyyətlərinin əsas dəyərlərinə və onların mədəni irsinə hörmət etməlidirlər. İnteqrasiya üçün strategiyalar cəmiyyətin bütün sahələrini əhatə edərək, sosial, siyasi və mədəni aspektləri özündə birləşdirməlidir. Onlar immiqrantların ləyaqət və fərqli mənsubiyyətinə hörmət etməli və siyasəti müəyyənləşdirərkən onları nəzərə almalıdırlar.

(28) Müsbət fəaliyyət tədbirləri – şəxsin irqi və ya etnik mənşəyi, gender və ya digər qorunma altında olan xarakteristikalarından irəli gələn zərərləri ödəyərək, tam və əhəmiyyətli bərabərlik, həmçinin insan hüquqlarının tətbiqi və bərabər istifadəsinin təmin edilməsidir.

(29) Azlıq anlayışının millətlərarası razılaşıdırılmış hüquqi bir izahatı yoxdur. Bu termin Ağ Kitabın məğzində əhalinin qalan hissəsinə nisbətən kiçik sayda qruplara məxsus və onların mənsubiyyəti, xüsusən, etnik, mədəni, dini və ya dili tərəfindən xarakterizə olunmuş, miqrantlar da daxil olmaqla müəyyənlanmış şəxslər kimi başa düşülür.

2. Mədəni müxtəlifliyin əhatə dairəsi

2.1 Pluralizm, dözümlülük və mədəniyyətlərarası dialoq

(30) Mədəni müxtəliflik yeni bir fenomen deyil. Avropa şəbəkəsi qitə-daxili miqrasiyaların nəticələri, sərhədlərin yenidən cızılması, müstəmləkəçilik və çoxmillətli imperiyaların tarixdə buraxdığı izlərlə əlamətdardır. Yaxın əsrlər boyunca siyasi pluralizm və dözümlülük prinsiplərinə əsaslanan cəmiyyətlər müxtəliflik içində sosial həmrəyliyə qəbul edilməz risklər törətmədən mövcudluğumuzu təmin ediblər.

(31) Son onilliklərdə mədəni müxtəliflikdə müəyyən irəliləyişlər nəzərə çarpır. Avropa, dünyanın hər yerindən olan miqrantları yaxşı həyat şəraiti və sığınacaq axtarışı kimi məqamlarla cəlb etmişdir. Qloballaşma – zaman və məkanı görünməmiş ölçüdə sıxışdırıb. Telekommunikasiya və mətbuatda inqilablar – xüsusən, İnternet kimi yeni kommunikasiya xidmətlərinin meydana gəlməsi – milli mədəni sistemləri get-gedə dərmə-deşik edib. Nəqliyyat və turizmin inkişafı mədəniyyətlərarası dialoq üçün get-gedə daha çox şərait yaradaraq həmişəkindən çox sayda insanın qarşılıqlı əlaqəsini təmin edir.

(32) Bu vəziyyətdə pluralizm, dözümlülük və geniş fikirlilik həmişəkindən daha çox önəmlidir. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi pluralizmin “müxtəliflik və mədəni adətlərin dinamikliyi, etnik və mədəni mənsubiyyət, dini inamlar, incəsənət, yazılı və sosio-iqtisadi ideyalar və anlayışların qəbul olunması və hörmət edilməsi” əsasında qurulduğunu və “müxtəlif mənsubiyyətə malik olan fərd və qrupların harmonik qarşılıqlı təsirinin sosial həmrəyliyə nail olmaq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini” tanıyıb.

(33) Lakin pluralizm, dözümlülük və geniş fikirlilik yetərli olmaya bilər: mədəni müxtəlifliyin idarə olunmasında təkəverici, formalaşmış, geniş paylaşılmış cəhdə ehtiyac var. Mədəniyyətlərarası dialoq bu məqsədə nail olmaq üçün əsas vasitədir, o olmadan bizim qitədə yaşayan hər kəsin rifahı və azadlığını qorumaq çətin olar.

2.2 İnsan ləyaqətinin bərabərliyi

(34) Müxtəliflik yalnız mədəni deyil, həmçinin sosial və iqtisadi fəaliyyəti də əhatə edir. Həqiqətən müxtəliflik, yaradıcılıq və yenilik məqsədyönlü əhatə dairəsi yaradır, lakin, bir tərəfdən də, qeyri-bərabərliklər insan şərəfinə və sosial rifaha qorxulu təhlükələr törədərək qarşılıqlı surətdə möhkəmlənə bilirlər. Belə olacağı halda, qitəni paylaşan insanları birlikdə tuta biləcək “birləşdirici vasitə” nə ola bilər?

(35) Avropa Şurası tərəfindən dəstəklənən demokratik dəyərlər universaldır; onlar ayrıca olaraq Avropaya məxsus deyillər. Hələ də qeyri-humanistliyin 20-ci əsr Avropa təcrübəsi fərdi insan ləyaqətinin fundamental dəyərinə xüsusi inam yaradıb. İkinci Dünya müharibəsindən bəri Avropanın milli dövlətləri yalnız milli vətəndaşlar üçün deyil, hər kəs üçün mümkün olan, həmişəkindən daha mürəkkəb və transmilli insan hüquqlarının müdafiəsini tərtib etdilər. İnsan hüquqlarının bu toplusu müəyyən dövlətin vətəndaşları kimi fərdlərin tərtib etdikləri hüquqi sənədlərdən üstün və yüksək tutularaq hər bir insan varlığının şərəfini tanıyır.

(36) İnsan hüquqlarının bu toplusu ümumi insanlığımız və bənzərsiz şəxsiyyətimizi təsdiq edir. Müxtəliflik olmadan birliyə assimilyasiya olmaq məcburi homogenləşmək və yaşamaq qabiliyyətini itirmək kimi məna kəsb edə bilərdi, digər tərəfdən isə hər şeyi əhatə edən ümumi insanlıq və həmrəylik olmadan müxtəliflik qarşılıqlı tanımanı və sosial tərkibə daxil olmanı qeyri – mümkün edərdi. Hamı tərəfindən tanınan ümumi mənsubiyyətin olması hər bir fərdin bərabər ləyaqətinə göstərilən hörmət əlaməti və geniş dünyaya doğru ürəkaçıqlıq kimi qiymətləndirilir. Belə bir əlamətə uyğun gələn – dialoq və başqaları ilə qarşılıqlı əlaqədir.

2.3 Standartlar və vasitələr: Avropa Şurasının ötən beş onillik ərzində əldə etdiyi nailiyyətlər

(37) Avropanın dəyərlər üzrə qəti konsensusu Avropa Şurasının müxtəlif sənədlərində - bütün və ya bəzi üzv dövlətlərlə əlaqədar olan konvensiya və razılaşmalar, eləcə də məsləhətlər, qətnamələr və fikirlərdə öz əksini tapır.

(38) İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyası (1950) insan ləyaqətinə dair müharibədən sonrakı öhdəliyi boynuna götürərək, Konvensiyanı müasir günümüzün şərtlərinə uyğun şəkildə şərh edən İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinə yaratdı. İnsan Hüquqları və Fundamental Azadlıqların Müdafiəsi üzrə Konvensiyaya 12 N-li Protokol (2000) ayrı-seçkiliyin ümumi qadağasını əhatə edir. Avropa Sosial Nizamnaməsi (1961-ci ildə qəbul edilmiş və 1996-ci ildə islah olunmuş) ayrı-seçkiliyə yol vermədən hər kəs üçün nəzərdə tutulan sosial hüquqları aydınlaşdırdı. Nazirlər Komitəsinin Qadın və Kişi bərabərliyi haqqında Qətnaməsi (1988) qeyd edir ki, istənilən sahədə cinsi ayrı-seçkilik insan hüquqları

və fundamental azadlıqların tanınması, istifadəsi və tətbiqinə maneə yaradır. Miqrant İşçilərin Hüquqi Statusu haqqında Avropa Konvensiyası (1997) üzv dövlətlərin öz millətinin vətəndaşlarına göstərdiyi xoş münasibətdən az olmayan münasibətin miqrant işçilərə də göstərilməsi barədə şərt qoyur.

(39) Transsərhəd Televiziya üzrə Avropa Konvensiyası (1989) mədəniyyətin inkişafı və azad fikirlərin formalaşması üçün yayımın mühümlüyünü işıqlandırdığı kimi, Avropa Mədəniyyəti Konvensiyası da (1954) qitənin “ümumi mədəni irsini” və mədəniyyətlər arasındakı tələbatı birgə tələbatını təsdiq edib. Cəmiyyət üçün Mədəni İrsin Dəyəri üzrə Çərçivə Konvensiyasında isə (2005) bu irs haqqında məlumatın inam və anlaşmanın hansı üsullarla dəstəklənəcəyi yollar müəyyənləşdirilib.

(40) Dözümlülük ruhunda müxtəlifliyin təmin və müdafiə olunması Regional və ya Azlıqların Dilləri üçün Avropa Nizamnaməsi (1992) və Milli Azlıqların müdafiəsi üzrə Çərçivə Konvensiyasının (1995) əsas mövzusu idi. Ərazi Birlikləri və ya dövlət orqanları arasında Transsərhəd Əməkdaşlığı üzrə Avropanın İlkin Konvensiyası (1980), Xaricilərin Yerli Səviyyədə İctimai Həyatda İştirakı üzrə Konvensiya (1992) və Gənclərin Yerli və Regional Həyatda İştirakı üzrə Avropa Nizamnaməsi (2003-cü ildə islah olunmuş) yerli səviyyədə ictimai həyatda iştirak məsələlərini əhatə edir. Amma, qeyd etmək istərdik ki, bu, Yerli və Regional Orqanlar Konqresinin, xüsusilə də onun “xaricilərin” inteqrasiyası üzrə Ştutqard Deklarasiyasının (2003) vəzifəsidir. Avropa Regionunda Ali təhsillə bağlı Kvalifikasiyaların tanınması üzrə Avropa Şurası / YUNESKO Konvensiyası (1997) kvalifikasiyaların tanınması zamanı etiqadlar, inanclar və namizədin statusu kimi xarici faktorların nəzərə alınmasını qadağan etmişdir.

(41) Mədəniyyətlərarası Dialoqun İnkişafı üçün Avropa Şurasının Strategiyası üzrə Faro Bəyannaməsi (2005) qəbul olunmamışdan öncə, mədəniyyətlərarası dialoq mövzusu “Opatiya Bəyannaməsi” qəbul olunarkən mədəniyyət nazirlərinin əsas müzakirə obyektinə çevrilib. Bununla eyni vaxtda təhsil nazirləri Afina Bəyannaməsinin qəbulu zamanı mədəniyyətlərarası təhsil üzrə işə başlayıblar. Gənclərin işləri üzrə Avropa Nazirləri 2005-ci ildə Budapeştdə insan hüquqlarının öyrənilməsi, qlobal həmrəylik, konfliktin transformasiyası və dinlərarası əməkdaşlığa üstünlük verdiklərini qeyd etmişlər. Bununla yanaşı 1980-ci illərdən bəri Avropa Şurasının Parlament Assambleyası mədəniyyətlər və dinlərarası dialoqun aspektləri üzrə məsləhətlər, qətnamələr, dinləmələr və müzakirələr təşkil edib. Fəaliyyət Planı Dövlət Başçıların Üçüncü Sammitində qəbul olundu və Hökumətlər, cəmiyyətlərin həmrəyliyinə etibarlı vəziyyətə salmaqla mədəni müxtəlifliyi idarə və təmin etmək üçün strategiyaların inkişaf etdirilməsinə başladılar və dini aspektləri daxil edərək mədəniyyətlərarası dialoqa dəstək verdilər.

(42) Hökumətlərarası təşkilat kimi də fəaliyyət göstərən Avropa Şurası bütün dünyaya monitorinq mexanizmləri, fəaliyyət proqramları, siyasi mövqeyi və beynəlxalq partnyorları ilə olan əməkdaşlıq siyasəti vasitəsilə təsir edir. Əsas

vasitə, üzv dövlətlərdə irqçilik və hər növ dözümsüzlüklə bağlı məsələləri araşdıran, Ümumi Siyasətə dair Rəyləri nəzərdən keçirən və məlumatlılığı artırmaq üçün vətəndaş cəmiyyəti ilə daima əlaqədə olan İrqçilik və Dözümsüzlük əleyhinə Avropa Komissiyasıdır (İDAK). İDAK, İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv oluması üzrə BMT Komitəsi, ATƏT-in Demokratik İnstitutlar və İnsan Hüquqları üzrə Offisi və Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Agentliyi ilə mütəmadi olaraq əlaqə saxlayır. Ümumiyyətlə, Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Komissarlığı insan hüquqlarının tədrisi, onlar barədə məlumatlılıq və onlara hörmətin təmin edilməsində önəmli rol oynayır. Avropa Şurasının konstitusiya məsələləri ilə bağlı məsləhətverici orqanı olan Qanun vasitəsilə Demokratiya üçün Avropa Komissiyası (“Venesiya Komissiyası”) Avropanın konstitusiya irsinin standartlarına uyğun konstitusiyaların qəbul olunmasında aparıcı rola malikdir və azlıqların hüquqları ilə bağlı məsələlərdə fəal iştirak edir. “Şimal – Cənub Mərkəzi” mədəniyyətlər arasında dialoq üçün mühüm yer, Avropa və ona qonşu regionlar arasında əhəmiyyətli körpü rolunu oynayır.

Dialoqa girməmək riskləri

(43) Dialoqa girməmək riskləri tam olaraq qiymətləndirilməlidir. Dialoqa girməmək, başqasını stereotip şəkildə qəbul etmək fikrini inkişaf etdirməyi, qarşılıqlı şübhə, gərginlik, narahatlılıq mühiti yaratmağı, eyni zamanda azlıqlardan istifadə olunma yollarını asanlaşdırır və ümumiyyətlə dözümsüzlük və ayrı-seçkiliyə yol verilməsi hallarını artırır. Cəmiyyətlərdə daxili və cəmiyyətlərarası dialoqun pozulması müəyyən hallarda fəvqəladə vəziyyətə və bəziləri tərəfindən istismara, ekstremizm və hətta terrorizm mühitinin yaranmasına gətirib çıxara bilər.

Beynəlxalq əhəmiyyətə malik olan mədəniyyətlərarası dialoq qonşu ölkələr arasında xüsusilə zəruridir.

(44) Ətraf mühitə olan çıxışın məhdudlaşdırılması aldadıcı təhlükəsizlik təklif edə bilər. Müəyyən cəmiyyətin rahatlığını təmin etməkdən geri çəkilmə konformizmin boğulmasına səbəb ola bilər. Dialoqun olmaması hər kəsi global dünyada fərdi və sosial inkişaf üçün zəruri olan yeni mədəni yeniliklərdən faydalanma imkanından məhrum edir. Təcrid olunmuş və qarşılıqlı əlaqədə olan cəmiyyətlər elə mühit yaradırlar ki, bu tez-tez fərdi muxtariyyətə, eləcə də insan hüquqları və fundamental azadlıqların sərbəst həyata keçirilməsinə mane olur.

(45) Dialoqun olmaması Avropanın mədəni və siyasi irs təcrübələrini nəzərə almır. Real nəticələrin qonşularla danışıqlar aparmaq və sərhədlər boyunca əməkdaşlıq etməyə şərait yaratdıqları vaxtlarda Avropa tarixi sülhməramlı və məhsuldar olmuşdur. Bunların hamısı çox tez-tez başqasına qarşı səmimiyyətin olmaması zamanı insan fəlakətlərinə gətirib çıxarmışdır. Yalnız dialoq müxtəliflik şəraitində birgə yaşamağa imkan verir.

3. Konseptual çərçivə

3.1 Mədəniyyətlərarası dialoq anlayışı

(46) Ağ Kitabın məqsədlərinə uyğun olaraq, mədəniyyətlərarası dialoq qarşılıqlı anlaşma və ehtiram əsasında müxtəlif etnik, mədəni, dini, linqvistik mənşə və irsə malik fərdlər və qruplar arasında mövcud olan açıq və səmimi fikir mübadiləsini əhatə edən proses kimi başa düşülür. O, başqalarının fikirlərini dinləmək istəyi və bacarığını tələb etdiyi kimi, özünüifadətmə sərbəstliyi və qabiliyyətini də tələb edir. Mədəniyyətlərarası dialoq müxtəlif mədəniyyətli cəmiyyətlərin siyasi, sosial, mədəni və iqtisadi inteqrasiyasına və birləşməsinə imkan yaradır. O, bərabərlik, insan ləyaqəti və ümumi məqsəd düşüncəsinin yaranmasına kömək edir. O, müxtəlif dünyagörüşü və təcrübələrin dərin anlaşılması prosesini təbliğ etdirmək, əməkdaşlığı və iş birliyini (və ya seçim azadlığını) genişləndirmək, şəxsi inkişafa və transformasiyaya şərait yaratmaq və başqasına qarşı dözümlülük və ehtiramı inkişaf etdirmək məqsədi daşıyır.

(47) Mədəniyyətlərarası dialoq, insan hüquqları, demokratiya, hüquq normalarına hörmətin artırılmasını özündə birləşdirən səlahiyyətləri çərçivəsində müxtəlif məqsədlərə xidmət edə bilər. Bu, heç kəsi təcrid etməyən və özünə yad saymayan çoxətərkibli cəmiyyətlərin əsas xüsusiyyətidir. Bu, eyni zamanda, çox güclü barışıq və vasitəçilik əlamətidir: mədəni kəsişmə xətlərinə tənqidi və yaradıcı yanaşma vasitəsilə o, sosial bağlılıq və inteqrasiyanın gücləndirilməsi zamanı müşahidə oluna biləcək sosial parçalanma və təhlükəsizliklə bağlı narahatçılığı ifadə edir. Seçim və özünü ifadə etmə azadlığı, bərabərlik, dözümlülük və insan ləyaqətinə qarşı hörmət bu mətnin aparıcı prinsipləri sırasındadır. Uğurlu mədəniyyətlərarası dialoq obyektivlik, dialoqda iştirak etmək və başqalarının öz mövqelərini bildirmələrinə şərait yaratmaq istəyi, münaqişələri sülh yolu ilə həll etmə bacarığı və başqalarının tutarlı arqumentlərinin tanınması da daxil olmaqla, demokratik mədəniyyətdən bəhrələnən müxtəlif yanaşmalara ehtiyac duyur. Bu, demokratik sabitlik, eləcə də ictimai həyat və siyasi fikirdə mövcud mövhumat və stereotiplərə qarşı mübarizənin güclənməsinə xidmət edərək, fərqli mədəniyyət və dini cəmiyyətlərdən ibarət koalisiyanın yaradılmasını asanlaşdırmaq və bu yolla da münaqişə və “dondurulmuş münaqişə”dən sonrakı vəziyyətlər də daxil olmaqla münaqişələrin qarşısını almaq və ya azaltmağa kömək edə bilər.

(48) Asan həll olunma yollarından söhbət belə gedə bilməz. Mədəniyyətlərarası dialoq bütün verilən suallara cavab və xəstəliklərə dərman deyil və onun fəaliyyət sahəsinin məhdudlaşa biləcəyi faktı hamı tərəfindən qəbul olunmalıdır. Bir fakt çox tez – tez özünü doğruldur ki, dialoq ondan imtina edənlərlə mümkün deyil, lakin bu, açıq tipli və demokratik cəmiyyətləri dialoq üçün daimi imkanlar təklif etmə öhdəliklərindən azad etmir. Digər tərəfdən, dialoqda iştirak etməyə hazır olub, “bizim” dəyərlərimizi heç və ya tam şəkildə bölüşməyənlərlə aparılan dialoq sonunda insan hüquqları, demokratiya və hüquq norması kimi dəyərlərin

mühümlüyünə və təcrübədə həyata keçirilməsinə dair razılaşmanın əldə olunacağı uzunmüddətli əməkdaşlıq prosesinin başlanğıcı ola bilər.

3.2 Çoxmədəniyyətli mühitdə mənsubluğun formalaşması

(49) Fərdi insan ləyaqəti cəmiyyətin əsasını təşkil edir. Lakin fərd eynicinsli sosial aktor deyil. İzahata qaldıqda, mənsubiyyətimiz bizi başqaları ilə eyniləşdirən deyil, bizi yeganə edən deməkdir. Mənsubiyyət, elementlərin mürəkkəb və məzmunca həssas birləşməsidir.

(50) Hər bir kəsin öz mədəniyyətini seçmə azadlığına malik olması mühüm faktordur; bu insan hüquqlarının mərkəzi aspektidir. Eyni vaxtda və ya öz həyatlarının müxtəlif mərhələlərində hər kəs istənilən mədəni birliklərin üzvü ola bilər. Hər bir fərd müəyyən dərəcədə öz irsi və sosial mənşəyinin məhsulu olduğu halda, müasir demokratiyalarda hər kəs müxtəlif mədəni birliklərə inteqrasiya olunmaqla öz mənsubiyyətini zənginləşdirə bilər. Heç kəs hər hansı bir qrup, cəmiyyət, düşüncə sistemi və ya dünyagörüşü daxilində öz iradəsinə zidd olaraq dustaq edilməməli və insan hüquqları, demokratiya və hüquq norması ilə uyğunluq təşkil etdiyi halda öz keçmiş seçimlərini inkar etmək və yenilərini seçməkdə azad olmalıdırlar. Qarşılıqlı səmimiyyət və paylaşma mürəkkəb mədəni birləşmələrin iki bir – birilə oxşar aspektləridir. Hər ikisi də yalnız başqasına hörmət etmək şərti ilə öz mədəniyyətlərini nümayiş etdirməkdə azad olan fərdlər və qruplara aid dinc yanaşı yaşama qaydalarıdır.

(51) Məhz buna görə də, mədəniyyətlərarası dialoq çoxmədəniyyətli mühitdə mürəkkəb mədəni birlikləri idarə etmək üçün gərəklidir. Bu, yeni açılış və təcrübələrə cavab verən və kiminsə (öz köklərindən imtina etmədən) mənsubluğuna yeni təbəqələr əlavə edən daimi mənsubluq balansına nail olmanın yeni mexanizmidir. Mədəniyyətlərarası dialoq mənsubluq siyasətinin qurduğu tələlərdən qurtulmağa və müasir cəmiyyətlərin problemlərinin həlli yollarını tapmaqda bizə yardımçı olur.

3.3 Mədəni müxtəlifliyə ilkin yanaşmalar

(52) 1870 – 1945-ci illərdə Avropanın milli dövlətləri öz inkişaflarının zirvəsində olarkən belə bir fərziyyə yayılmışdı ki, dövlətin sərhədləri daxilində yaşayan hər kəs uğurlu nəsillərin milli adətlər vasitəsilə əldə etdikləri aparıcı ənənələri mənimsəməlidirlər. Lakin son əsrlərdə Avropa bir sıra digər müsbət təcrübələr keçmişdir. Buna nümunə, müxtəlif mədəniyyətlər və dinlərin birgə, sülh şəraitində, qarşılıqlı dözümlülük və ehtiram içində necə yaşadıklarını anlamaqda yardımçı olan Mərkəzi və Şərqi Avropa tarixinin müəyyən dövrləri ola bilər.

(53) Müharibədən sonra bölünmüş Avropanın qərb hissəsində baş verən ən mühüm hadisə çoxmədəniyyətlilik kimi tanınan ictimai quruluş haqqında yeni təsəvvürlə immiqrasiya təcrübəsinin birləşməsi oldu. Bu azlıqda qalan cəmiyyətlərin “ev

sahibi” olan çoxluqla bir səviyyədə qəbul olunmasının siyasi tanınmasını müdafiə etmişdir. Bu hadisə kənardan müxtəlif mədəni və etnik qrupların assimilyasiya doktrinasından radikal şəkildə ayrılması kimi görünə də, həqiqətdə çoxmədəniyyətlilik – çoxluq və azlıq qarşısında formalaşan cəmiyyətin bərabər və sxematik konsepsiyasını özündə birləşdirir. Bu azlığın çoxluğa uyğunlaşması deyil, əksinə onların bir – birindən ayrılması faktını təsdiq etməklə fərqlənir.

(54) [Opatiya bəyannaməsi](#) (2003) bu paradigmanı rədd edir. Mədəni müxtəlifliyi müəyyənləşdirərkən, bəyannamədə belə mübahisəli bir məsələyə toxunulur ki, bu prinsip “azlıq” və “çoxluq”a istinadən tətbiq oluna bilməz, məhz buna görə də, o mədəniyyət və cəmiyyətləri seçərək (ayıraraq), onları qrupların hörmətəlayiq statuslarına əsasən qiymətləndirilən ictimai rəftar və mədəni stereotiplərin sabit mövqeyinə endirir və kateqoriyalara bölür. Qismən uyğun gələn mənsubluqlar bir-birilə ziddiyyət təşkil etmir: onlar güc mənbəyidir və ümumi marağın mümkünlüyünə işarədir.

(55) Mədəniyyətlərarası dialoq bir çoxları tərəfindən ictimai təcridolunma və qarşılıqlı anlaşılmazlığı artıran, eyni zamanda yeganə kollektiv aktorlar kimi qəbul olunan azlıq birliklərinə aid Fərdlər, xüsusilə də qadınların hüquqlarının pozulmasına səbəb olan bir faktor kimi qəbul olunur. Çağdaş cəmiyyətlərin mədəni müxtəliflikləri empirik bir fakt kimi qəbul edilməlidir. Lakin məsləhətləşmələrin mütəmadi olaraq təkrarlanan mövzusu o idi ki, çoxmədəniyyətlilik (multikulturalizm) respondentlərin özlərini rahat hiss etmədikləri bir siyasətdir.

(56) Bu modellərdən heç biri – assimilyasiya və ya çoxmədəniyyətlilik heç bir halda tam və ya ayrı – ayrılıqda tətbiq olunmur. Assimilyasiya və ya çoxmədəniyyətliliyin elementləri, onların ən yaxşı keyfiyyətlərini özündə əks etdirən yeni yaranmaqda olan mədəniyyətlərarası paradigmanın aspektlərini əhatə edir. O, assimilyasiyadan – bütün diqqətin şəxsiyyətə yönəldilməsi; çoxmədəniyyətlilikdən isə mədəni müxtəlifliyin tanınması kimi, ən yaxşı keyfiyyətləri götürərək, özündə cəmləşdirir. Bununla yanaşı, mədəniyyətlərarası paradigma, bərabər ləyaqət və bölünmüş dəyərlərə əsasən dialoqun, inteqrasiya və sosial birliyə tənqidi münasibətdə olan yeni elementini də əhatə edir.

3.4 Mədəniyyətlərarası dialoqun şərtləri

3.4.1 İnsan hüquqları, demokratiya və hüquq qaydası

(57) Avropa Şurasının müdafiə etdiyi universal dəyərlər mədəniyyətlərarası dialoq üçün şərtidir. İnsanların ləyaqət bərabərliyinə, insan hüquqlarına, hüquq qaydasına və demokratik prinsiplərə hörmət olunmadığı təqdirdə heç bir dialoq baş tuta

bilməz. Bu dəyərlər, xüsusilə də özünü ifadə etmə azadlığı və digər fundamental azadlıqlara hörmət, hökmran olmamaq və bu yolla da dialoqun güc arqumentindən çox arqumentin gücü ilə idarə olunmasını təmin etmək üçün vacibdir.

(58) Rəqabətli insan hüquqlarının inkişafı mədəniyyətlərarası dialoq məsələləri ilə üzləşəndə ədalətli tarazlıq yaradır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququ və ECRİ və ya Milli Azlıqların Müdafiəsinə dair Çərçivə Konvensiyasının Məşvərətçi Komitəsi kimi monitoring orqanlarının təcrübəsi bu cür tarazlığın təcrübədə necə əldə olunmasını göstərir.

(59) Fərdlərin öz insan hüquqlarından istifadəsi və cəmiyyətdə məsul iştirakının qarşısını almaqdan ötrü etnik, mədəni, dini və linqvistik birliklərə və ənənələrə istinad edilə bilməz. Bu prinsip xüsusən gender və digər ayrı-seçkilik formalarından əziyyət çəkməmək hüququ, uşaqlar və gənclərin hüquq və maraqları, müəyyən din və etiqadlarla məşğul olmaq və ya olmamaq azadlıqlarına aiddir. Məcburi evlilik, “şərəf cinayətləri” və ya genetic müxtəliflik ¹⁰ kimi insan hüquqlarından sui-istifadə hallarına hər hansı mədəniyyət məzmununda bəraət qazandırmaq olmaz. Bərabər şəkildə, “üstün mədəniyyət”in real və ya qeyri-real qaydaları din, irq, etnik mənşə və ya digər mənsubluqlara əsaslanaraq ayrı-seçkilik, hər hansı irq, cins və etnik mənşəli qrupun və ya belə qrup üzvünün ləyaqətini alçaldan nitq və ayrı-seçkiliyin digər formalarına bəraət qazandırmaq üçün istifadə oluna bilməz..

(60) Demokratiya bizim siyasi sistemimizin əsasıdır və vətəndaşlar yalnız sosial varlıqlar, millətin əmin-amanlığına fayda verənlər və ya onun benefisiarları deyil, həmçinin siyasi aktor kimi də dəyərləndirilir. Demokratiya inkişaf edir, çünki o fərdlərə üzv olduqları cəmiyyətə uyğunlaşmağa kömək edir və legitim qərar qəbulu və gücün həyata keçirilməsini təmin edir. Son iki onillikdə Avropa Şurasının genişlənməsi demokratiyanın gücünə əsaslı sübutdur. Tənqidi və konstruktiv dialoq öz-özlüyündə geniş demokratik standart olaraq plüralizm, inkluzivlik və bərabərlik kimi digər demokratik prinsipləri tanımalıdır. Bu çox vacibdir ki, dialoq demokratik mədəniyyət ruhunu və onun elementlərini təsdiqləyir və onun əsas elementləri: iştirakçılar arasında qarşılıqlı hörmət və hər kəsin ümumi marağa can atma və qəbul etmə hazırlığı.

(61) Demokratik cəmiyyətlərdə hüquq qaydasının fundamental standartları mədəniyyətlərarası dialoqun inkişaf edə biləcəyi çərçivənin zəruri elementləridir. Onlar hakimiyyətin aydın bölgüsünü, qanunun aliliyini və hər kəsin hüquq qarşısında bərabərliyini təmin edirlər. Onlar dövlət orqanlarını əsassız və ayrı-seçkiliyə yol verən qərarlar qəbul etməkdən çəkindirir və hüquqları pozulmuş şəxslərə məhkəmə yolu ilə öz hüquqlarını bərpa etməsini təmin edir.

3.4.2 Bərabər ləyaqət və qarşılıqlı hörmət

(62) Mədəniyyətlərarası dialoq hər bir kəsin özünü başqalarının perspektivindən görə biləcəyi təbiəti ehtiva edir. Avropa Şurası dəyərlərinin əsasında fərdə bir varlıq kimi ehtiram göstərilməsi ilə xarakterizə olunan demokratik memarlıq, qarşılıqlı tanıma (belə ki, bərabər dəyər statusu hamı tərəfindən tanınsın), və qərəzsiz rəftar (belə ki, irəli sürülən bütün iddialar hər kəsin bölüşdüyü qaydalara əsaslansın)

(63) Bu mədəniyyətlərarası yanaşmanı əvvəlki modellərdən aydın şəkildə ayırır. Assimilyasiyadan fərqli olaraq o belə qəbul edir ki, ictimai hakimiyyət yalnız çoxluğu qəbul etməməli, o ədalətli olmalıdır. Çoxmədəniyyətlilikdən (multikulturalizmdən) fərqli olaraq o , mənəvi qohumluq üçün yer qoymayan ümumi kökü müdafiə edir. Bu ikisindən fərqli olaraq, o qarşılıqlı tanıma əsaslanan, vətəndaş cəmiyyətinin assosiativ sferası üçün mədəniyyətlərarası dialoqun hökumətin təkbaşına həll edə bilməyəcəyi gündəlik həyatın problemlərini həll edə bilmək rolunu tanıyır.

(64) Bərabərlik və qarşılıqlı hörmət mədəniyyətlərarası dialoqun vacib ünsürləridir və onun həyata keçirilməsində maneələri aradan qaldırmaq üçün əhəmiyyətə malikdir. Hətta soyun araşdırılması həqiqətə uyğun olmazsa və mədəni mənsubluqlar özlərini ifadə etmək üçün istifadə olunsalar da bərabərliyin inkişaf etmədiyi yerlərdə sosial gərginliklər mədəni arenada özünü büruzə verə bilər.

3.4.3 Gender bərabərliyi

(65) [Qadın və Kişilər arasında bərabərliyə dair 5-ci Avropa Nazirlər Konfransında](#) (2003) vurğulandığı kimi qadın və kişilər arasında bərabərlik cəmiyyətlərin dəyişməsində əsas məsələdir. Bu demokratiyanın həlledici elementidir. Gender bərabərliyi insan hüquqlarının ayrılmaz bir hissəsidir və cinsi ayrı-seçkilik insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsində bir maneədir. Qadının insan hüquqlarına hörmət mədəni müxtəlifliliyin istənilən müzakirəsinin dəyişməz əsasıdır.

(66) Bununla belə, gender bərabərliyinə qarşı mübarizə məkrli stereotipin yaranmasına rəvac verməməlidir. “Azlıqlar icması” və “gender bərabərsizliyi” arasında məcəllələşdirilmiş tarazlığın qeyri-qanunliliyinin vurğulamaq vacibdir ki, sanki bütün “yerli” icmadakılar mükəmməl idilər və sanki azlıqlarla və xüsusi dinlərin tərəfdarları ilə əlaqəli hər şey problemli idi. Ümumi gender təcrübələri icma bölgələrinə tam uyğun gəlir, ona görə ki, heç bir cəmiyyətdə gender bərabərliyi və ya bərabərsizliyi monopoliyası yoxdur.

(67) Gender bərabərliyi mədəniyyətlərarası dialoqa müsbət ölçülər gətirir. Fərdi mənsubiyyətin mürəkkəbliyi cəmiyyətlərin stereotip və kommunalist perspektiv daxilində ağılasığmaz həmrəyliyinə imkan yaradır. Əsas fakt ondan ibarətdir ki, gender bərabərsizliyinin kompleks yanaşmanın tələb edilməsi o deməkdir ki, “azlıqlardan” olan və “yerli” mənşəli qadınlarla işləyən mədəniyyətlərarası layihələr birgə təcrübələrə əsaslanı bilər.

(68) Avropa Şurasının Sosial Birliklərə dair Yenilənmiş Strategiyası aydın şəkildə göstərir ki, qadın və kişilər arasındakı bərabərlik fundamental və çox əhəmiyyətli öhdəlikdir. Bu öhdəlik “gender istiqamətli təşkilatın perspektivi”ni sosial birləşmə sahəsində və mədəniyyətlərarası dialoqda bərabər şəkildə bütün münasibətlərdə təmsil olunmasını israr edir

3.4.4 Mədəniyyətlərarası dialoqun qarşısını alan maneələrlə mübarizə

(69) Mədəniyyətlərarası dialoqun qarşısında çoxlu maneələr vardır. Onlardan bəziləri müxtəlif dillərdə ünsiyyət yaratmağın çətinliyinin nəticəsidir. Ancaq digərləri güc və siyasətlə bağlıdır: xüsusilə zərər çəkən və təcrid olunan qruplara mənsub olan insanların dözdüyü təcrübələr- ayrı-seçkilik, yoxsulluq və istismar – dialoq qarşısındakı struktur maneələrdir. Bir çox Avropa cəmiyyətlərində “başqalarına”, “xaricilərə” və müəyyən dini mənsubiyyətlilərə qarşı nifrəti yayan qrup və təşkilatlara da rast gəlmək olar. Rasizm, ksenofobiya, dözümsüzlük və ayrı-seçkiliyin digər formaları dialoq ideyasını rədd edir və buna daimi təhqirlə yanaşırlar.

3.5 Dini ölçülər

(70) Avropanın zəngin mədəni irsi olan hissəsi üçün həyatın məqsədi dünyəvi anlayışlar silsiləsi olmaqla yanaşı həm də, dini anlayışlar silsiləsidir. Xristianlıq, Yəhudilik və İslam öz daxili şərtləri ilə bizim kontinentdə dərin təsir buraxmışdır. Hətta etimadın təmin olunduğu münaqişələrdə ümumilik əlaməti Avropanın uzaq və yaxın keçmişinin xüsusiyyəti olmuşdur.

(71) Fikir, vicdan və etiqad azadlığı demokratik cəmiyyətin əsaslarından biridir və bu [İnsan Hüquqlarına dair Avropa Konvensiyasının](#) 9-cu maddəsi ilə təsbit edilmişdir. Bu azadlıq inanc sahiblərinin mənsubiyyətinə və onların həyat konsepsiyasına, həmçinin də ateistlərə, aqnostiklərə, skeptiklərə və dinə laqeyd olanlara aid ən zəruri elementlərdəndir. Bu azadlığı təmin edərkən, 9-cu Maddədə qeyd olunur ki, bu azadlığın özünüifadə nümayişi müəyyən şərtlər daxilində məhdudlaşdırıla bilər. İctimai sferada, xüsusilə də təhsil sferasında dini rəmzlər məsələsi İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi ¹¹ tərəfindən olunmuşdur. Üzv ölkələr arasında dini məsələlər üzrə konsensusun çatışmazlığı səbəbindən Məhkəmə dövlətlərə bu sahədə geniş – məhdudiyyətsiz “qiymətləndirmə imkanı” (yəni, mülahizə) verməyə imkan verir.

(72) Avropa Şurasının gündəliyi ilə dini icmaların maraqları kifayət qədər uyğun gəlir: insan hüquqları, demokratik vətəndaşlıq, dəyərlərin, sülh, dialoq, təhsil və həmrəyliyin təşviqi. Məsləhətləşmə zamanı konsensus əldə olundu ki, dinlərarası dialoq vasitəsi ilə müxtəlif mədəniyyətlər arasında anlaşmanı inkişaf etdirməyə yardım göstərmək bilavasitə dini icmaların öz məsuliyyətidir.

(73) Dialoq nöqteyi-nəzərindən dini icmaların əsas rolu bu sahədə dini icmalar və dövlət orqanları arasında sözlərin həyata keçirilməsindən ibarətdir. Avropa Şurası artıq bu işə Parlament Assambleyasının müxtəlif təşəbbüsləri və 2000-ci ildən bəri

dini icmaların nümayəndələrini Avropa Şurasının insan hüquqları gündəliyi ilə birləşdirmək məqsədilə bir araya gətirən İnsan Hüquqları Komissiya tərəfindən keçirilən seminarları vasitəsilə məşğul olur. Dini qaydalar müasir insan həyatının bir hissəsidir və baxmayaraq ki, dövlət müxtəlif dinlər, etiqadlar və inancların həyata keçirilməsində bitərəf mövqeyini qoruyub saxlamalıdır, o hakimiyyət orqanlarının maraqları sferasından çıxarıla bilməz və çıxarılmamalıdır.¹² [“Volqa Forum Bəyannaməsi” \(2006\)](#)¹³ bunun universal dəyər və prinsiplərlə əsaslandırılmalı olduğunu qəbul etdiyi kimi Avropa Şurasından dini təşkilatlarla “açıq, şəffaf və müntəzəm dialoq”a girməyini də tələb edir. Bu ayrıca üzv dövlətlərin dini icmalarla dialoqa girdiyi dəyirmi masa yanaşmasına cavab ola bilər. Mədəniyyətlərarası dialoqun dini ölçüsünə dair [San Marino Bəyannaməsi \(2007\)](#)¹⁴ təsdiq edir ki, dinlər dialoqun inkişaf etdirə bilirlər. O məzmunu birgə məqsəd kimi insan ləyaqətini qadın və kişilər arasındakı bərabərlik də daxil olmaqla insan hüquqlarının inkişafı yolu ilə qorumaq, sosial birləşmələri gücləndirmək və qarşılıqlı anlaşma və ehtiramı artırmaq olaraq müəyyən edir. San Marina Bəyannaməsində, dini və vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri Avropa Şurasının bu sahədəki marağını arzu olunan hesab edirlər; Onlar Avropa Şurasının fikir, vicdan və etiqad azadlıqlarını, bütün vətəndaşların hüquq və vəzifələrini, dövlət və dinlərin müvafiq muxtariyyətini müdafiə edərkən müxtəlif dinlərə qarşı bitərəf qalacağını tanıyırlar. Onlar ictimai siyasətin səhiyyə və təhsil kimi digər sahələrində dini inancı olmayanların hüquqlarına hörmət əsasında, ayrı-seçkiliyə yol vermədən dini qaydaların təsirini müzakirələrin aparılması üçün müvafiq iclasın keçirilməsinə ehtiyac olduğunu hesab edirlər. Dini inancı olmayanların da dini nümayəndələrlə yanaşı əməkdaşlıq etmək, cəmiyyətin mənəvi əsaslarının müzakirəsi və mədəniyyətlərarası dialoq forumlarında iştirak etməkdə bərabər hüquqa malikdirlər.

(74) 8 Aprel 2008-ci ildə Avropa Şurası eksperimental baza əsasında mədəniyyətlərarası dialoqun dini ölçülər üzrə “Dini və inam faktlarının öyrədilməsi. Təhsildə din və etiqadlar haqqında bilik əldə etmək üçün vasitə; təhsilə demokratik vətəndaşlıq, insan hüquqları və mədəniyyətlərarası dialoq üçün töhfə.” mövzusunda müzakirə təşkil etdi. “Müzakirə”də təşkilatın institusional tərəfdaşları, Avropa Komissiyası, Avropda ənənəvi təmsil olunan və digər dini nümayəndələr, INGO/NGO nümayəndələri, ekspert və mətbuat nümayəndələri, Avropa Şurasının üzv və müşahidəçi qismində çıxış edən dövlətləri də iştirak etdilər. Bu yenilikçi və eksperimental hadisənin əsas məqsədi Avropa Şurasının insan hüquqlarına hörmət, demokratiyanın təşviqi və hüquq qaydası kimi fundamental dəyərlərini inkişaf etdirmək və gücləndirmək və Avropa cəmiyyəti daxilində qarşılıqlı hörmət, dözümlülük və anlaşmaya yardım etməkdir. Bu hadisə digər etiqadların nümayəndələri də daxil olmaqla din nümayəndələrini və vətəndaş cəmiyyətinin aktorlarını həmin dəyərlər mövzusu ilə bağlı açıq, şəffaf dialoqda birləşdirdi. Məqsəd nə teoloji müzakirə ilə məşğul olmaq nə də dinlərarası (təriqətlərarası) dialoqa çərçivə olmaq idi.

(75) Dövlət hakimiyyəti ilə dini icmalar arasındakı dialoqun ayrıca həvəsləndirilməsi ilə yanaşı, dini icmaların öz aralarında da dialoqa (dinlərarası dialoqa) ehtiyac vardır. Avropa Şurası çox mədəniyyətli (multikulturalist) Avropada insan hüquqları, demokratiya və hüquq qaydasının inkişaf etdirilməsində fəal iştirak etmək üçün mədəniyyətlərarası dialoq və dini icmaların bir hissəsi kimi birbaşa öz azadlığı çərçivəsində olmayan dinlərarası dialoqu tanımışdır. Dinlərarası dialoq həmçinin cəmiyyət daxilindəki sosial problemlərin həlli barəsində konsensus əldə etmək üçün faydalı ola bilər. Bundan başqa Avropa Şurası icimai hakimiyyətə milli hüquqa əsaslanan tanımaya cəhd göstərən din və etiqadın səlahiyyətli nümayəndələrilə əlaqə yaratmaq məqsədilə dini icma və fəlsəfi cərəyanlar(dinlər daxili və etiqdlar daxili dialoq) arasında da dialoqa ehtiyac olduğunu görür.

4. Mədəniyyətlərarası dialoqun təşviqinə beş siyasi yanaşma:

(76) Mədəniyyətlərarası dialoqun təşviqinə hər növ dəstəyi dəstəyi cəlb edən və qarşılıqlı əlaqədə olan beş yanaşma mövcuddur. Bu mədəni müxtəlifliyin idarəedilməsindən asılıdır. Bu iştirak və demokratik vətəndaşlığı tələb edir. Bu mədəniyyətlərarası səlahiyyətlərin tanınmasını tələb edir. Bunun dialoq üçün açıq məna ehtiyacı var. Yekun olaraq bu işlər beynəlxalq miqyasda aparılmalıdır. Bu beş səviyyədə təşəbüslərə cəhd edilməli və yoxlanılmalıdır.

4.1 Mədəni müxtəlifliyin demokratik idarəçiliyi

4.1.1 Müxtəlifliyin siyasi mədəni dəyərləndirilməsi

(77) Qarşılıqlı hörmət və qeyri-ayrıseçkilik, tolerantlıq, pluralizm, hüquq qaydaları, insan hüquqları və fundamental azadlıqlar, ümumi demokratik dəyərlər müxtəlifliyin siyasi mədəni dəyərləndirilməsinin təməl daşlarıdır.

(78) Mədəni müxtəliflik yalnız demokratiyanın, azlıqlara məxsus insan hüquqlarının və çoxluq qaydalarının uyğunlaşdırıldığı vaxt inkişaf edə bilər. Hər kəsin hüquqlarını effektiv təmin etmədən çoxluğun öz istəyini azlığın üzərinə qoyması, ümumi Avropa konstitusional irsinin prinsiplərinə uyğun deyildir. Müxtəliflik və birliyə nail olmağı öhdəliyini daşıyan avropa cəmiyyəti, “qalib gələn hər şeyi əldə edir” cəmiyyəti ola bilməz, əksinə o siyasi arenanı qarşılıqlı hörmət və bərabərlik dəyərləri ilə əhatə etməlidir. Demokratiya, çoxluğun fikirlərinin həmişə üstünlük təşkil etməsini bildirmir. Üstün mövqedən sui-istifadədən çəkinməli və azlıqlara mənsub insanlarla ədalətli və ləyaqətli rəftarı təmin edən tarazlıq əldə edilməlidir.

(79) Mədəni puluralizmə dəstək olan siyasi mədəniyyətin inkişafı tələb olunan məsələdir. Bu, insanların iştirakçılıq və öz fikirlərini ifadə etməyə imkan verən sahələrin, yeni və tənqidi düşünmək qabiliyyətini formalaşdıran təhsil sisteminin yaranmasına səbəb olur. Güc hüquq rəsmiləri, siyasətçilər, müəllimlər və vətəndaş cəmiyyəti liderləri kimi digər peşəkar qruplar, mədəni müxtəlifliyi olan

cəmiyyətlərdə fəaliyyət göstərmək üçün təlim keçməlidirlər. Mədəniyyət dinamik olmalı, təcrübə ilə xarakterizə olunmalıdır. Media obyektiv informasiyanı, aydın fikir və tələb olunan stereotipləri yaymağa çağırılmalıdır. Burada xüsusilə sağlam vətəndaş cəmiyyətini cəlb edən təşəbbüslərin çoxluğu və öhdəlikli tərəfdaşlar olmalıdır.

4.1.2 İnsan hüquqları və fundamental azadlıqlar

(80) İnsan hüquqları mədəniyyətlərarası dioloqun təcrübədə tətbiqi üçün mühüm çərçivə yaradır. Avropa insan hüquqları konvensiyasının ən mühüm qərarları arasında fikir və onun ifadə edilməsi azadlığı, dini azadlıq, sərbəst toplaşma və təşkilatlanmaya, özəlləşmə və ailə həyatına olan hüquqlar yer alır. Konvensiyada göstərilən hüquqlardan heç bir formada ayrışdırılmaq edilmədən istifadə edilməlidir. Bundan əlavə konvensiyanın №12 protokolu ümumilikdə ayrışdırılışın qadağan olunmasını təmin edir. Mülki və siyasi hüquqlardan əlavə portfel hüquqlar, həmçinin özündə beynəlxalq iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar Kovenantı kimi müxtəlif xartiyalar və konvensiyalarda müəyyən edilmiş mədəni hüquqlar və xüsusi ilə əlil qruplara mənsub (məşğulluq, təhsil, sosial müdafiə, sağlamlıq, sığınacaq əldə edilməsi) insanlarla əlaqəsi olan məsələlərə ünvanlanan, Avropa sosial xartiyasından irəli gələn sosial iqtisadi hüquqları da özündə birləşdirir.

(81) Avropa insan hüquqları konvensiyasının 10-cu maddəsinin 1-ci bəndində təsdiq edir ki, fikir ifadə etmə azadlığı olmadan mədəniyyətlərarası dioloqda iştirak etmək mümkün deyil. Özündə müxtəlif vəzifə və məsuliyyəti daşıyan bu azadlıqdan istifadə Avropa İnsan Hüquqları konvensiyasının 10-cu maddəsinin, 2-ci bəndində müəyyən olunmuş xüsusi vəziyyətlərdə məhdudlaşdırıla bilər. Son illər “Mənsubiyyəti görə alçaltma” Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin narahatçılığının atmasına səbəb olmuşdur və məhkəmə öz yurisdiksiyasında vəziyyətdən asılı olaraq fikir azadlığı hüququna təhlükə yarandıqda sərhədlər qoymuşdur.

(82) Bəzi ifadələr tolerantlıq mədəniyyətinin özünə təhlükə ola biləcək qədər xoşagəlməz, biabırçı və təhqiredicidir- əslində, onlar azlıq üzvlərinə qarşı insafsız təhqir kimi təsir etməkdən əlavə, həmçinin onları qorxu və təhlükəyə məruz qoya bilər. Dözülməzliyə əsaslanan nifrətə sövq etmə Konvensiya və Məhkəmə yurisdiksiyası ilə müəyyən olmuş fundamental hüquq və azadlıqlara hörmət edilməsinə uyğun deyildir.

(83) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi hətta “təhqir, sarsıdıcı, narahatedici” fikir ifadələrinin qorunmalı olduğunu göstərərək, azad fikrin ifadəsinə qoyulan məhdudiyyətlərə qarşı böyük maneələr qoymuşdur (18). Bu isə, məsələn, başqasının dinini tənqid etməkdə sərbəstlik verilməsi deməkdir (qəbul etdikləri ideyaları seçə bilmək kimi).

Məhkəmə fikir ifadə etmənin təsir və məzmununu, xüsusilə onların ümumi maraq məsələləri üzrə ictimai pluralist debatlarla töhvə verib verməməsini nəzərə alır.

(84) Media üçün əsas prinsip hətta əgər obyektiv informasiyanın toplanması və yayılmasında məsuliyyət daşıyan, ictimaiyyəti narahat edən məsələlərlə bağlı qərarların qiymətləndirilməsi də daxil olmaqla öz fikirlərini sərbəst ifadə etməli olan jurnalistlərin xüsusi vəzifə və öhdəliklərinin tanındığı halda belə, azad fikir ifadəsinin qorunmasıdır.

Cəmiyyətin məlumatlandırılmasında onların əhəmiyyətini düşünərək, qarşılıqlı anlaşma və tolerantlıq mədəniyyətinin irəli çəkilməsi baxımından din, dil, mədəni və etnik sərhədlər üzərindən əməkdaşlıq və mədəniyyətlərarası dialoqun vacibliyindən media peşəkarlarının xəbərdar olmasına şərait yaradılmasına ehtiyac vardır.

4.1.3 Bərabər imkanlardan hüquqların bərabər ziyələnməsinə.

(85) Sosial Birləşmə üçün Təkmilləşdirilmiş Strategiyaya əsaslanan “Avropa Sosial Modeli”, yaşayış imkanlarının hərtərəfli bərabərliyinin təmin edilməsini axtarır. Öz hüquqlarının qorunmasını daha çox istəyənlər çox vaxt onları tələb etmək üçün yaxşı şəraitlə təmin olunmuşlar. Hər kəsin faktiki olaraq hüquqlara ziyələnməsini təmin etmək üçün, hüquqların qanunla qurunması müəyyən olunmuş sosial siyasi ölçülərlə müşayiət olunmalıdır. Bununla da Avropa Sosial Xartiyası və Miqrant İşçilərin Hüquqi Statusu barədə Avropa Konvensiyasında məsələn, qeyd olunur ki, üzv dövlətlər onların ərazisində məskunlaşmış miqrant işçilər və onların ailələrinə sosial və iqtisadi kontekstdə öz xalqlarına verilmiş bərabər istifadə hüququ verməlidirlər.

(86) Bundan başqa, ayrı-seçkiliyə yol verməmə prinsipindən irəli gələrək, dövlətlər həmçinin əlil qrup üzvlərinə qarşı müşahidə edilən bərabərsizlik və ayrıseçkiliyin qarşısını almaq üçün müsbət ölçülü tədbirlərin görülməsinə ruhlandırılmalıdırlar. İctimai sferada dövlət qurumları dini və mədəni məsələlərdə neytrallığın ifadə olunmasına, ayrı-seçkiliyin qadağan olunmasına ciddi hörmət etməlidirlər. Bununla belə, formal bərabərlik həmişə kifayət olmur və bəzi hallarda effektiv bərabərliyin irəli çəkilməsi, ayrı-seçkiliyə yol verməmə prinsipi ilə əlaqəli olan xüsusi tədbirlərin həyata keçirilməsini zəruri edir. Müəyyən hallarda bərabərsizliyi yoluna qoymaqda fərqli münasibətin olmaması, səbəbsiz və obyektiv əsaslandırılmadan diskriminasiya kimi dəyərləndirə bilər.

(87) Bu müxtəlifliyə uyğunlaşmaq üçün müəyyən məhdudiyyətlərlə praktik tədbirlərin görülməsini zəruri edə bilər. Belə uyğunlaşma tədbirləri digərlərinin hüquqlarını pozmamalı və ya qeyri-bərabər təşkilati çətinliklər və ya hədsiz xərclərlə nəticələnməməlidir.

4.2 Demokratik vətəndaşlıq və iştirak

(88) Vətəndaşlıq geniş mənada, digərləri ilə birlikdə mədəniyyəti, sosial, iqtisadi həyatda, həmçinin dövlət işlərində iştirak etmək hüququ və əslində

məsuliyyətidir. Bu, mədəniyyətlərarası dialoq üçün bir açardır. Çünki, bu bizi başqaları haqda stereotip yolla “başqası” kimi yox, həmvətən kimi düşünməyə dəvət edir. Vətəndaşlığın əldə edilməsinin sürətləndirilməsi qanuni və tənziomedici məsələ olduğu kimi həm də tərbiyəvi məsələdir. Vətəndaşlıq mülki iştirakı genişləndirərək, yeni gələnlərin özləri ilə gətirdikləri əlavə dəyərlərə öz töhvəsini verir və bu da öz növbəsində sosial birliyi daha da möhkəmləndirir.

(89) Bütün sakinlərin yerli icmanın həyatında fəal iştirakı icmanın tərəqqisinə öz töhvəsini verir və inteqrasiyanı genişləndirir.

Bələdiyyədə də və ya regionda leqal olaraq məskunlaşan əcnəbilərin yerli və regional seçkilərdə iştirak hüququ, iştirakçılığın irəli sürülməsində bir vasitədir.

(90) Avropa Vətəndaşlıq Konvensiyası (1997), vətəndaşlıq ərizəsi ilə müraciətdən əvvəl maksimum 10 illik müddət ilə öz ərazisində adi və qanuni məskun olan şəxslərin vətəndaşlığa qəbul olunmasının təmin edilməsini konvensiyaya tərəf olan dövlətlərə tapşırır. Bu, mənşəcə vətəndaşı olduğu ölkə vətəndaşlığının ləğvini tələb etmir. Əcnəbi uşaqların doğulduqları və yaşadıkları ölkənin vətəndaşlığını əldə etmək hüququ inteqrasiyanı daha da sürətləndirə bilər.

(91) Nazirlər Komitəsi siyasi və mülki azad etmələrin səviyyəsinin artmasına, demokratik institutlara inamsızlığa, həmçinin ksenofobiya və irqçilik təhlükəsinin artmasına görə öz narahatlığını bildirdi. Hələ də Avropada qarışıq meyllər mövcuddur. Üzv dövlətlərin bəzilərində müşahidə edilən ictimai inamın yüksək səviyyəsi və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının hüquq normaları ilə dəstəklənən qərəzsiz ictimai orqanlarla, demokratik idarəçilik sistemində əlaqələndirilməsi, iştirakçılığı irəli çəkir. Azlıqların bəzi üzvlərinin iştirakçılığının genişləndirilməsi və Sosial İnəmə töhvə verilməsi, mədəniyyətlərarası dialoq vətəndaş üçün demokratiyanı daha da mənalı edə bilər.

(92) Bu mənada yerli və regional dövlər orqanları həlledici rol oynayırlar. Yerli Səviyyədə İctimai Həyatda Əcnəbilərin İştirakı barədə Avropa Şurası Konvensiyası əcnəbilərin iştirakının genişləndirilməsini tələb edir. Kişi azlıq liderlərinin münasib önləyici kimi təkəcə ilk nəsilə baxma həvəsinin qarşısını almağa ehtiyac var.

Azlıq icmaları daxilində müxtəliflik və sosial əlaqələrin tanınması və xüsusilə gənclərin cəlb olunması çox vacibdir.

4.3 Mədəniyyətlərarası biliklərin öyrənilməsi və tədris olunması

(93) Mədəniyyətlərarası dialoq üçün vacib olan bacarıqlar avtomatik olaraq əldə olunmur. Bütün ömür boyu onların öyrənilməsi, tətbiq edilməsi və qorunmasına ehtiyac vardır.

Dövlət orqanları, təhsil peşəkarları, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, dini birliklər, media və bütün təhsil təminatçıları bütün səviyyələrdə və bütün təşkilati kontekstlərdə mədəniyyətlərarası dialoqa yardım edilməsində və Avropa Şurası

tərəfindən müdafiə olunan əsas dəyər və məqsədlərin əldə olunmasında mühüm rol oynaya bilər. Xüsusilə Avropa İttifaqı, UNESCO, ALESCO və bu sahədə çalışan digər tərəfdaşlarla institusional əməkdaşlıq çox əhəmiyyətlidir.

4.3.1 Əsas səlahiyyət sahələri: demokratiya və vətəndaşlıq, dil, tarix.

(94) Mədəniyyətlərarası və dirlərəarası dialoq və həmrəylik, qarşılıqlı anlaşma, ictimai birlik, açıq, ədalətli, tolerant və azad cəmiyyət üçün, həmçinin qadın və kişi bərabərliyi üçün demokratik vətəndaşlıq təhsili fundamentaldır. Bu, fərdə aktiv, məsuliyyətli və başqaları üçün hörmətli bir vətəndaş kimi fəaliyyət göstərməyə imkan verən müvafiq icmalar və ailələr, peşə təlimi də daxil olmaqla, formal, qeyri-formal və qeyri-rəsmi təhsil fəaliyyətini əhatə edir.

Demokratik vətəndaşlıq təhsili mədəni irs və qlobal kontekstdə cəmiyyətlərin təhsili, siyasi və insan hüquqları təhsili, tarix, mülki və digər təhsili özündə birləşdirir.

Bu, çoxplanlı yanaşmaları dəstəkləyir və xüsusilə düşünmə bacarığını və mədəni cəhətdən müxtəlif olan cəmiyyətlərdəki həyatda özünü tənqid xarakterinin vacibliyini, münasibətlər və bacarıqlar, biliklərin əldə edilməsini bir yerdə cəmləşdirir.

(95) Dil mədəniyyətlərarası söhbətlərin aparılmasında çox vaxt maneə rolunu oynayır.

Mədəniyyətlərarası yanaşma azlıqların işlətdiyi dillərin dəyərini tanıyır, lakin bununla belə azlıqların tam vətəndaş kimi fəaliyyət göstərməsi üçün həmin ölkədə çoxluğun istifadə etdiyi dilin mənimsənilməsinə əhəmiyyətli sayır. Onların Avropa mədəni zənginliyinə öz töhvəsini verdiyi üçün Regional və Azlıq dilləri üzrə Avropa Xartiyası az danışılan dillərin mümkün məhvdən qorunmasına səsləyir və belə dillərin istifadəsini ayrılmaz bir hüquq hesab edir. Çoxdillçilik dəyərlərinin vurğulanması ilə eyni vaxtda, müəyyən bir dövlətdə azlıqların istifadəsində olan dillərin qorunması rəsmi dillərə və onların öyrənilməsinə olan ehtiyaca ziyan vurmamalıdır. Dilin öyrənilməsi öyrənənlərə fərdlərin stereotipləşdirilməsindən yayınmağa, başqa mədəniyyətləri kəşf etməyə və başqalarına olan marağı və səmimiyyəti inkişaf etdirməyə kömək edir. Dilin öyrənilməsi onlara müxtəlif sosial mənsubiyyəti və mədəniyyəti olan fərdlərə qarşılıqlı təsirin zəngin bir təcrübə olduğunu anlamağa kömək edir.

(96) Nazirlər Komitəsinin 21-ci əsr Avropa Tarixinin Öyrənilməsinə dair Tövsiyəsi şagirdlərdə, xüsusilə mübahisəli və həssas məsələlərdə şoxperspektivliyə əsaslanan açıq debat və tarixi dəlillərin araşdırılması və dialoqlar yolu ilə, informasiyanın tənqidi və məsuliyyətli tərcümə və analiz edilməsində intellektual bacarığın inkişaf etdirilməsinə olan ehtiyacı vurğulayır. Tarixin öyrənilməsi, AŞ-nın fundamental dəyərlərinin irəli çəkilməsində, keçmiş yaralara üstün gəlməkdə, etnik təmizləmə və insan haqlarının kütləvi pozulmasının, genosid, tam məhv etmə (holocaust) və insanlıq əleyhinə digər cinayətlərin təkrar və inkar olunmasına mane olmasında bir vasitədir. Bu, insanlar arasında qarşılıqlı inam və anlaşma, tanıma və barışıqda əsas faktordur. Demokratik Avropada Tarixin öyrənilməsi tolerantlıq prinsipi və milli

identikliyin qavranılmasına əsaslanan bütün növ müxtəlifliklərə hörmətin inkişaf etdirilməsində, məsuliyyətli və fəal vətəndaşların treninqlərində mühüm yer tutmalıdır. Tarixin öyrənilməsi Anti-Semit və irqçi ideyaların, ksenofobiya, dözümsüzlük və ifrat milliyətçiliyin irəli çəkilməsində istifadə üçün və ya təbliğat, ideoloji manipulyasiya üçün vasitə olmamalıdır. Əgər tarixi araşdırmalar və məktəblərdə öyrədilən tarix, tarixdən sui-istifadələri irəli çəkir və ya buna imkan verirsə, o heç bir vəchlə AŞ-nın statutları və fundamental dəyərləri ilə uyğun gələ bilməz. Tarixin öyrədilməsi, tarixdən sui-istifadələrin, ideoloji nəticələrin yenidən mənimsənilməsi və ya tarixi məlumatsızlıq, tarixi səhv, tarixi saxtalaşdırma və tarixi faktların inkar edilməsindən irəli gələn gəlməməsinin tənqidi öyrənilməsi yolu ilə, Avropanın tarixi inkişaf dövründə məktəblər, dinlər və ölkələr arasında qarşılıqlı müsbət təsirlərin tədris planının önə çəkilməsi yolu ilə, streotiplər və mənfi rəylərin aradan qaldırılmasını əhatə etməlidir.

4.3.2 İbtidai və orta təhsil

Çoxmədəniyyətli Avropada təhsil yalnız işçi bazarı üçün hazırlıq, şəxsi inkişaf geniş bilik bazasının əldə olunmasını dəstəkləmək deyil: məktəblər gənclərin heyatda fəal vətəndaşlar kimi hazırlanmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Onlar digər mədəniyyətlərə səmimi stimullaşdırılması və müxtəlifliklə rəftarın bünövrəsi olan insan hüquqlarına hörmət edilməsini vacib hesab edərək, demokratik həyatı dəstəkləyən dəyərlərin qavranılması və əldə edilməsinə imkan yaradılmasında və bütün aspektləri və onların əldə edilməsi metodları ilə cəmiyyətdə həyat üçün vacib olan şəraitin inkişaf etdirilməsi və vasitələrin əldə edilməsi üçün gənclərə dəstək olunmasında və onlara rəhbərlik edilməsində məsuliyyət daşıyırlar.

(98) Formal təhsil planı daxil olmaqla, mədəniyyətlərarası yanaşmalar bütün mövzuları əhatə edir.

Tarix, dil təhsili, dini və mübahisəli faktların öyrənilməsi çox guman ki, bura aiddir (23). Mədəniyyətlərarası kontekstdə mübahisəli faktlar və dini təhsil, bütün dünya din və inancları və onların tarixi ilə bağlı biliklərə, fərdin din və inancları başa düşməsinə və onlar haqda olan mənfi rəydən yayınmağa imkan yaradır. Bu yanaşma Avropa Şurası Parlament Assambleyası, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi və ECRİ (24) tərəfindən irəli sürülmüşdür. 2007-ci ildə Avropa təhsil nazirləri demokratik və etik vətəndaşlıq prinsipləri bazası əsasında, məktəblər vasitəsilə mədəni və dini icmalar arasında anlaşmanı inkişaf etdirmək üçün tədbirlər görülməsinin vacibliyini vurğulamışdır. Dini təhsil sisteminin üstün olmasına baxmayaraq dini və inanc müxtəlifliyi nəzərə alınmalıdır.

4.3.3 Ali təhsil və araşdırma

(99) Ali təhsil ocaqları mədəniyyətlərarası dialoqun tətbiq edildiyi yer və geniş cəmiyyətdə aktorlar kimi öz təhsil proqramları ilə mədəniyyətlərarası dialoqa şərait yaradılmasında mühüm rol oynayirlar. Ali təhsil və Araşdırma üzrə Rəhbər Komitənin təklif etdiyi kimi, ideal olaraq universallığı ilə müəyyən edilmiş

universitetin dünyaya açıq-fikirlilik və açıqlıq öhdəliyi, maarifləndirmə dəyərləri əsasında müəyyənləşdirilmişdir. Bu yolla universitet ictimai sferada fəal rol oynaya biləcək mədəniyyətlərarası intellektualların inkişaf etdirilməsində böyük imkanlara malikdir.

(100) Bunun mədəniyyətlərarası təlim üzrə araşdırmalar, bütün təhsil fəaliyyətlərində mədəni müxtəliflik və “bir yerdə yaşamağa öyrənmə” nin aspektlərinə müraciət olunmasına yardım edilməsinə ehtiyacı var.

4.3.4 Qeyri-formal və qeyri-rəsmi təhsil

(101) Məktəb və universitetlərdən kənarında, xüsusilə gənclərin işində və mülki və könüllü xidmətlərin bütün formalarında olan qeyri-formal təhsil nəzərə cərpacaq dərəcədə bərabər önəm daşıyır. Avropa Şurası üzv dövlətləri, gənclərin mədəniyyətlərarası dialoqu müdafiə edən dəyərlərə töhvə verilməsinə sövq edilməsi və eləcə də qeyri-formal təhsilin irəli çəkilməsinə sövq edir.

(102) Dini icmalarla birgə, idman və gənclər təşkilatları, qeyri-formal təhsil kontekstində mədəniyyətlərarası dialoqu təşviq etmək üçün yaxşı təşkil olunmuşlar. İş yerləri, məktəb, ailə ilə birlikdə icma mərkəzləri və gənclər qrupları sosial birliyin sütunları ola bilər. Bu təşkilatlar öz üzvlərinin öhdəlikləri və fəaliyyətlərinin açıq və könüllü təbiəti, öz proqramlarının geniş müxtəlifliyi ilə azlıqlara mənsub şəxslərin dialoqa aktiv cəlb olunması və imkanların təklif edilməsində digərlərindən daha da uğurludurlar. Fəal mülki-ictimai və qeyri-hökumət təşkilatları, qadın və kişi bərabərliyi və insan hüquqlarına əsaslanan məsuliyyətli demokratik vətəndaşlıq və ictimai əlaqələrdə fəal iştirakın təşviqi, demokratik pluralizmin zəruri elementidir. Buna görə də miqrant təşkilatlar azlıqlara mənsub şəxslər üçün, xüsusilə gənclər üçün cəmiyyətdə olduğu kimi işçi bazarında imkanların artırılması və könüllü xidmətlərin inkişaf etdirilməsi üçün miqrant təşkilatlara imkan yaradıla və möhkəmləndirilə bilər.

(103) Qeyri-rəsmi təhsil, digər mədəniyyətlərlə əlaqə üçün sadə imkanlar təklif edən media və yeni kommunikasiya xidmətləri vasitəsilə təşviq olunur.

4.3.5 Rəhbərlərin rolu

Gələcək nəsillərin dialoqa hazırlanmasında və mədəniyyətlərarası dialoqa şərait yaradılmasında rəhbərlər (müəllimlər) bütün səviyyələrdə əhəmiyyətli rol oynayır. Onlar öhdəlikləri və tələbə və şagirdləri əldə etdikləri təcrübə vasitəsilə vacib model rolunu oynayırlar.

(105) Təhsilin qeyri rəsmi aspektləri, məktəb atmosferi və fərdin yazılmamış məsuliyyəti öhdəsinə götürməsinə nəzərə alaraq, bundan əlavə tələbə icması yaradılması, insan hüquqları və demokratiya əsasında təşkilati həyat ucun global yanaşmaya şərait yaradılması, konfliktlərin sülh yolu ilə həll edilməsi,

təcrid etmə, sexism, ksenofobia, irqçilik, diskriminasiya, müxtəliflikdən irəli gələn yeni vəziyyətləri idarə etmək üçün təlim rəhbərlərinin kursunda müəllimlərə iş metodları və təhsil strategiyalarının öyrədilməsinə ehtiyac vardır.

(106)Təhsilin təşkilinin mərkəzləşmiş inkişafı, özünü qiymətləndirmənin vasitələri və inkişaf göstəriciləri və mədəniyyətlərarası ölçünü nəzərə alaraq, demokratik vətəndaşlıq təhsilindən irəli gələn keyfiyyət təminatı vasitələrinin inkişafına ehtiyac vardır. Xidməti təlimlər də daxil olmaqla, müxtəlifliyin idarə edilməsi və mədəniyyətlərarası təhsilin gücləndirilməsinə də ehtiyac vardır.

(107)mədəniyyətlərarası təhsil və demokratik vətəndaşlıq təhsili üzrə Oslodakı Avropa araşdırma mərkəzinin məqsədi Avropa Şurası ilə əməkdaşlıq çərçivəsində rəhbərlərin təlimi yolu ilə konfliktlərin qarşısını almaq və inam yaratmaq üçün qarşılıqlı biliyin inkişaf etdirilməsi və anlaşmanın irəli çəkilməsidir.

4.3.6 Aile muhiti

Valideynlər və geniş ailə mühiti gənclərin mədəniyyət cəhətdən müxtəlif cəmiyyətdə yaşaması üçün hazırlanmasında mühüm rol oynayır. Öz uşaqları üçün bu rolların modelləri kimi, onların tam olaraq dəyişən mentalitet və düşüncə tərzinə cəlb olunmalarına ehtiyac vardır. Mədəni müxtəliflik məsələlərini ünvanlayan yaşlı və ailə proqramları bu rolun həyata keçirilməsində ailəyə kömək edə bilirlər.

4.4 Mədəniyyətlərarası dialoq sahələri

(109) Hamı üçün açıq olan dialoq sahələrinin müəyyən edilməsi çox mühümdür. Hər hansı səviyyədə mədəniyyətlərarası idarəçilik belə sahələrin müəyyən edilməsi məsələsindədir;

Fiziki sahələr kimi küçələr, mağazalar, bazarlar, evlər, uşaq baxçaları, məktəblər və universitetlər, mədəni və sosial mərkəzlər, gənclik klubları, kilsələr, sineqoqlar və məscidlər, kompaniya görüş otaqları və iş yerləri, muzeylər, kitabxanalar və digər istirahət vasitələri, və ya media kimi virtual sahələr.

(110)Şəhər planlaşdırılması (şəhərsalma) buna açıq-aydın misaldır: şəhər məkanı ya müəyyən məqsəd yönəlik üslubda və ya açıq fikirli yollarla təşkil edilə bilər. Birincisi ənənəvi şəhəratrafi, ev əmlakı, sənaye zonası, avtomobil parkı, və ya dairevi yolu özündə birləşdirir. Sonrakı isə qızgın meydanları, parkları, parlaq küçələri, səki kafələrini və ya mağazaları əhatə edir.Əgər müəyyən məqsədli ərazilər səpələnmiş yaşayışa meyl edirsə, açıq yerlər isə cəmiyyətin müxtəlif bölmələrini bir araya gətirə və tolerantlıq hissinin formalaşmasına kömək edə bilər. Əhəmiyyətli dərəcədə vacib olan odur ki, miqrant əhalinin fikri şəhər həyatından ayrılmış və uzaqlaşdırılmış, alçaldılmış və insafsız ev əmlakı üzərində cəmlənməmişdir.

(111) Mədəni fəaliyyət qarşılıqlı anlaşma və hörmət, tolerantlığa töhvə verilməsi, mədəni müxtəlifliyin ifadə edilməsi biliklərini təmin edə bilər. İncəsənət də həmçinin vasitəçilik, özünü tənqidi düşünməyə və fərqi izah etməyə imkan verən simvolik üzləşmə və ziddiyyət üçün oyun meydançasıdır. Onlar bu yolla sərhədləri keçərək insanların hissləri ilə birbaşa danışa və əlaqə saxlayırlar. Mədəni fəaliyyət məşğul olan yaradıcı vətəndaşlar dialoq üçün imkanlar və yeni sahələr yaradırlar.

(112) Muzeylər və irs yerlərinin ümumi bəşəriyyət adından hansısa etnik və milli birliyin üzvlərinin tarixi üstünlüyünü özündə əks etdirən seçmə rəvayətləri tələb etməyə və müxtəlif mənşədən olan fərdlərə birbirlərini qarşılıqlı tanıma üçün şəraitin təklif olunması potensialı vardır. Avropa mədəni irsinin araşdırılması müasir zamanda tələb olunan pluralist Avropa vətəndaşlığını təmin edə bilər. Avropanın tarixi sərhədləri və kontinental marşrutu bugün, əsrlər boyu davam edən mədəni mübadilə və mədəni əlaqələrin tarixinin təsiri ilə mədəni marşrut kimi Avropa Şurasının köməyi ilə yenidən kəşf olunmuşdur: Onlar müxtəliflikdə sülh şəraitində yaşamaq bacarığının aydınlaşdırılması və Avropanın çoxmədəniyyətli irsinə sahib olmanı təmin edirlər.

(113) Bağçalar, məktəblər, gənclər üçün klub və gənclərin yaradıcılıq qabiliyyətləri ilə bağlı olan fəaliyyət ocaqları ümumilikdə mədəniyyətlərarası təhsil və dialoqun inkişaf edə biləcəyi əsas yerlərdir. Bunun üçün uşaqlar və gənclər birgə fəaliyyətlərini inkişaf etdirmək və əlaqədə olmaq üçün müxtəlif təcrübə və bacarıqlara malik olan həmyaşıdları ilə görüşüb təcrübə mübadiləsi aparmağa üstünlük verməlidirlər. Gənclərin bu yerlərə axını nə qədər çox olsa, mədəniyyətlərarası dialoqun öyrənilməsində onların rolu bir o qədər səmərəli olar.

(114) Mətbuat, bilavasitə dialoq üçün tənqidi mühit təqdim edir. Onlar cəmiyyətin mədəni müxtəlifliyini ifadə edir, mədəniyyətlərə gedən yolu asanlaşdırır və oxucu, müşahidəçi və dinləyicilərinin hər gün əlaqədə olmasının qarşısını ala biləcək müxtəlif perspektivlər üçün əsas yaradırlar. Bunun üçün, onlar şəxsi işçi qüvvələrinin dəyişiklik və müxtəlifliklə uyğunlaşa biləcəyinə əmin olmalıdırlar. Yeni kommunikasiya xidmətləri, ictimai-şəbəkə saytları, şəbəkə əsaslı forum və “viki” əməkdaşlıqlar digər passiv ətraf mühit dinləyicilərinin vasitəli mədəniyyətlərarası dialoqda iştirakına şərait yaradırlar.

(115) Global mətbuat oxşar rola malik olan modellər kütləsini təklif edir. Dünyanın bütün pisliliklərini üzə çıxara biləcək asanlaşdırılmış stereotipə müraciət edərkən belə bir mürəkkəbliklə üz – üzə gəlmək aldadıcı ola bilər. Müxtəlifliyi demokratik yolla idarə etmək bir qədər incə işdir: o yöndəmsiz şəkildə dialoqla barışmamalı və ondan nifrət və dözümsüzlüyə təhrik etmə vasitəsi kimi istifadə olunmasına mane olmalıdır.

(116) İdman mədəniyyətlərarası dialoq üçün onu gündəlik həyatla birbaşa birləşdirən mühüm potensial meydandır. Xüsusilə futbol, qlobal bir oyun kimi, son

illərdə irqçilik əleyhinə bir sıra təşəbbüslərin əsas dayaq mövzusu olmuşdur. Avropa kontekstində qeyd etsək, o, 10 bənddən ibarət plan müəyyən edib, klublar üzərində birləşmiş rəhbərliyi həyata keçirən UEFA tərəfindən dəstəklənir. Ümumi və qərəzsiz qaydalar altında birgə oyun və ədalətli oyunun idarəetmə ideyası mədəniyyətlərarası təcrübəni çərçivəyə sala bilər.

(117) İş yeri, mədəniyyətlərarası dialoq üçün müəyyənləşdirilmiş bir yer kimi nəzərdən keçirilməməlidir. İqtisadi bilik mərkəzləri tərəfindən müşahidə olunduğu kimi, müxtəliflik bir yenilik faktorudur. Müxtəlif işçi qüvvələr kollektiv iş və işçilərin iştirakı vasitəsilə təzə yanaşmalar irəli sürə bilərlər. Dözümlülük – müqayisəli uğurun əsasını təşkil edən texnologiyanın inkişaf etdirilməsi üçün istedad cəlb olunmasında mühüm faktordur. Amma, azlıq təşkil edən qrupların bir sıra üzvləri az ödənişli və xətərli işlərdə cəmləşmişlər. Bu məsələdə, Həmkarlar ittifaqları irqi təşkilatların istismar etməyə daha çox yönümlü olduğu əmək yarmarkası seqmentasiyasının dağıdıcı təsirlərini nizamlayaraq, yalnız şəraitin yaxşılaşdırılmasında deyil, həmçinin mədəniyyətlərarası həmrəylik üçün yerlər təklif etməkdə də tənqidi rola malik ola bilərlər.

(118) İctimai xidmətlər, qeyri-hökumət təşkilatları və dini icmaların gündəlik həyatı açıq şəkildə baş verən toqquşmalara qarşı mübarizə vasitəsi kimi, mədəniyyətlərarası dialoq üçün bir sıra imkanlar təklif edir. Sağlamlıq, gənclər və təhsil ilə bağlı olan xidmətlər gündəlik əsasda azlıq təşkil edən birliklərin üzvləri ilə məşğul olurlar. Bu xidmətlərin heyətləri, tələb olunan yerlərdə onlara şərh etməyə imkan verilmə şərtləri daxilində müvafiq səlahiyyətlərə malik və belə görüşlərin məhsuldar öhdəliklərə çevrilməsi üçün hazırlıqlı olmalıdırlar. Sağlamlıqda, misal üçün, analıq və ruhi (psixi) sağlamlıq xüsusilə həssasdır. Müxtəlif etnik, mədəni, dini və linqvistik fərqlərə malik olan azlıq təşkil edən qrupların nümayəndələrinin ictimai yerlərdə bir yerə yığılması qarşılıqlı və ləyaqət əsasında müxtəlif xidmət istifadəçilərinə vaxt ayırmağa yardım edəcək mədəniyyətlərarası kompetensiyalar sırasını genişləndirə bilər. İkili şəhər sxemləri bu sahədə qiymətləndirməni artırmaq üçün ən uğurlu imkan vasitələridir.

4.5 Mədəniyyətlərarası dialoq beynəlxalq münasibətlərdə

(119) Avropanın, beynəlxalq qanun və insan hüquqlarının təbliğatı, demokratiya və hüquq normaları əsasında duran çoxtərəfliliyə (multilateralizm) sadıqlıyı mədəniyyətlərarası dialoqu beynəlxalq dərəcədə təlqin etməlidir. Beynəlxalq aləmdə bu prinsiplərdən mədəniyyətlərarası dialoqda istifadə qarşılıqlı anlaşmanın asanlaşdırılmasında mühüm rola malikdir. Bu məsələ üzrə Avropa konsensusu Avropa Şurasının Üçüncü Sammitinin (Varşava, 2005) nəticələri tərəfindən dəstəklənərək sonrakı sənədlərdə bir-birə işlənərək hazırlanmışdır.

(120) Hazırki geosiyasi vəziyyət hərdən bir-birinin dəyəri əsasında qohumluq təşkil edən iqtisadi və siyasi mənfəət uğrunda rəqiblik edən qarşılıqlı müstəsna sivilizasiyalardan biri kimi təsvir olunur. Mədəniyyətlərarası dialoq anlamı belə bir

ideologiyadan başlanğıc götüren qeyri-məhsuldar qarşıdurma və stereotiplərin öhdəsindən gəlməyə yardım edə bilər, çünki o qeyd edir ki, miqrasiya, artan qarşılıqlı müstəqillik və beynəlxalq mətbuat və internet kimi yeni kommunikasiya xidmətlərinə asan çıxış ilə müşahidə olunan qlobal mühitdə mədəni mənsubiyyətlər kifayət dərəcədə mürəkkəbdirlər, onlar digər müxtəlif mənbələrdən bir çox elementləri özlərində birləşdirir və bir birilərini qismən tamamlayırlar. Mədəniyyətlərəarası dialoq ruhu ilə ilhamlanmış beynəlxalq münasibətlər bu yeni şərtlərə tam cavab verir. Bununla da, mədəniyyətlərəarası dialoq konfliktlərin qarşısının alınması və onların həlli yollarının tapılmasına töhfələr verə və ictimai inamın yenidən formalaşması və nizamlanmasına dəstək ola bilər.

(121) Avropa Şurası Avropanın qonşu regionları və dünyanın digər dövlətləri ilə əməkdaşlığa açıq olaraq qalır. Öz fəaliyyətinin Avropa səviyyəsində tamamlanması və digər beynəlxalq institutlar vasitəsilə koordinasiya olunmasının təmin edilməsinə görə ciddi məsuliyyət daşıyan təşkilatın qarşısında mədəniyyətlərəarası dialoqa beynəlxalq səviyyədə töhfələr vermə vəzifəsi durur. Beynəlxalq fəaliyyətdə, xüsusilə də Avropa səhnəsində mədəniyyətlərəarası dialoqa ən mühüm töhfə verənlərdəndir. Onun digər beynəlxalq institutlar, üzv ölkələr, vətəndaş cəmiyyəti və bütün digər maraq tərəflərinin sərəncamına verdiyi “Əlavə dəyər”i, ilk növbədə onun insan hüquqları, demokratiya və qanun normalarındakı mexanizmlərin monitorinqi və standartlar əsasında formalaşan zəngin təcrübəsindən ibarətdir. Avropa Şurası, həmçinin sosial, sağlamlıq, təhsil və mədəni sahələrdə mövcud olan mədəni müxtəlifliyin yaratdığı problemlərin həllində öz təcrübəsi vasitəsilə töhfələr verə bilər. Təşkilat, davamlı və artıq formalaşmış üsullar vasitəsilə 47 üzv ölkədə fəaliyyət göstərən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, yerli və regional dövlət orqanları və milli parlament üzvləri kimi əsas səhmdar qruplarla əlaqədə olur. Nəhayət, o Qlobal qarşılıqlı asılılıq və həmrəylik üzrə Avropa mərkəzi (Şimali-cənub mərkəzi, Lissabon), Müasir Dillər üzrə Avropa mərkəzi (Qras), iki Avropa Gənclər Mərkəzləri (Strazburq və Budapeşt) kimi institutlar, eyni zamanda Demokratik Vətəndaşlıq və Mədəniyyətlərəarası Təhsil üzrə Avropa Təhsil Mərkəzi (Oslo) və Delfi Avropa Mədəniyyət Mərkəzi ilə əməkdaşlıq vasitəsilə də töhfələr verə bilər.

(122) Avropa Şurası digər beynəlxalq aktorlar tərəfindən irəli sürülmüş təşəbbüsləri tanıyır və özünün Avropa İttifaqı, Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT) və YUNESKO kimi institutlar, həmçinin Təhsil, elm və mədəniyyət üzrə Ərəb Liqası (ALEKSO) və Mədəniyyətlər arasında Dialoq üçün Anna Lind Avro-Aralıq Dənizi Fondu ilə partnyorluqlarını yüksək dəyərləndirir. Avropa Şurası Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi tərəfindən irəli sürülən və İspaniya və Avropa tərəfindən sponsorluq edilən “Sivilizasiyaların Alyansı”na töhfələr verir və əməkdaşlıq əlaqələrinin gücləndirilməsi məqsədilə “Alyans”la olan Anlaşma Memorandumunun tamamlanması üzərində işlər aparır. O həmçinin İslam Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı (İSESKO) və İslam Tarixi, İncəsənət və Mədəniyyəti üzrə Araşdırma Mərkəzi (İRSİKA) kimi digər başqa aktorlarla mübadilədə insan hüquqları, demokratiya və hüquq normaları

sahələrində Avropa Şurasının razılığı çərçivəsində mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafı yollarını tədqiq edir.

(123) Avropa Şurası kimi təşkilat, ona üzv ölkələrin bəzilərinin dünyanın digər xüsusi ölkələri ilə mövcud olan oxşarlıqları və əməkdaşlıq formalarından da istifadə edə bilər. Daimi olaraq Avropa Şurası tərəfindən dəstəklənən transsərhəd əlaqələrin mühüm mədəniyyətlərarası dəyəri var.

(124) Qeyri-hökumət təşkilatları, fondlar və dini birliklər kimi beynəlxalq şəkildə təşkil olunmuş qeyri-dövlət aktorları transmilli mədəniyyətlərarası dialoqda əsas rola malikdirlər – onlar həqiqətən də bu sahədə novator ola bilərlər. Belə təşkilatlar uzun müddət ərzində öz xidməti fəaliyyətləri çərçivəsində mədəni müxtəliflik problemlərinin həlli ilə məşğul olmuşlar. Onlar birliklər arasında, hökumətlərarası razılaşmaların asanlıqla təmin edə bilməyəcəyi şəbəkə əlaqələri yaradır.

(125) Burada fərdlər üçün də rol peyda olur. Mədəniyyətlərarası kontekstdə yaşayıb işləməyə adət etmiş şəxslər, xüsusilə də miqrantlar dövlət sərhədləri boyunca çöxtərəfli əlaqələr qura bilərlər. Onlar inkişafın istiqaməti, təkanverici innovasiya və ideyaların çarpazvarı ilhamlandırma rollarını da oynaya bilərlər. Onlar qrafiki olaraq, mənsubluğun mürəkkəbliyi və mövzuya uyğun xüsusiyyətini təcəssüm etdirir və mədəniyyətlərarası dialoqun banisi ola bilərlər.

5. Gələcək fəaliyyət üçün rəy və siyasi orientasiyalar: mərkəzi aktorların ümumi məsuliyyətləri

(126) İnsan hüquqları, demokratiya və hüquq normalarını ümumi tanıma dəyərlərimizi təbliğ etmək şərti ilə mədəniyyətlərarası dialoqun möhkəmləndirilməsi və bununla da böyük Avropa Birliyinə dəstək verilməsi bütün səhmdarların ümumi məsuliyyətidir. Bundan əvvəlki paragrafda qeyd olunan beş siyasi ərazidə fəaliyyət göstərənlərin hamısının fəal şəkildə bir yerə cəlb olunması hamıya bizim bugünkü mühitimizdən və zəngin mədəni irsimizdən mənfəət götürməyə imkan verəcək. Özünün mədəni müxtəliflik və mədəniyyətlərarası dialoq konsepsiyası, eyni zamanda uzunmüddətli təcrübəsi əsasında Avropa Şurası növbəti ümumi rəy və prinsipləri qısaca və dürüst ifadə edə və gələcək fəaliyyəti üçün siyasi orientasiyaları inkişaf etdirə bilər.

5.1 Mədəni müxtəlifliyin demokratik idarə olunması

(127) Mədəni müxtəlifliyin çiçəklənməsi üçün onun demokratik idarə olunması hər bir səviyyədə inkişaf etdirilməlidir. Yüksək səviyyəli milli siyasətçilər və digər dövlət orqanları bu istiqamətdə öz fəaliyyətlərini genişləndirməlidirlər.

(128) Mədəniyyətlərarası dialoq Avropa Şurasının insan hüquqları standartlarına cavab verən, demokratiya və qanun normaları üzərində qurulan milli və yerli səviyyədə fəaliyyət göstərən neytral institusional və

qanuni formalaşmaya ehtiyac duyur. Bunun üçün - cins, irq, rəng, dil, din, siyasi və digər fikir, milli və ictimai mənşə, bununla yanaşı Məhkəmənin presedent hüququna uyğun olaraq milli azlıq, mülkiyyət, doğum günü və cinsi oriyentasiya, yaxud da İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasının 12 nömrəli Protokolunun izahat məruzəsinə uyğun olaraq yaş və ya fiziki və əqli əlillik kimi digər statuslarla uyğunluq əsasında formalaşan ayrıseçkilik əleyhinə yürüdülməsinə siyasət və qanunvericilik olmalıdır. İrqiçilik və Dözümsüzlük Əleyhinə Avropa Komissiyası irqiçilik və irqi ayrı – seçkiliyə qarşı mübarizə aparmaq üçün milli qanunvericiliyə uyğun göstərişlər hazırlayıb. Dövlət və din arasındakı münasibətlər elə formada təşkil olunmalıdır ki, fikir, vicdan, yaxud dinindən asılı olmayaraq, həmçinin vicdan və dini azadlığına hər bir yerdə tam hörmət ediləcəyi nəzərə alınmaqla, hər bir kəsin bərabər hüquq və öhdəlikləri təmin olunsun.

(129) **Maneələri aradan qaldıran və ya yaradn müxtəlif siyasi istiqamətlər arasında formalaşan daxili bağlılıq zamanı mədəniyyətlərarası dialoq sığortalanmalıdır.** Buna nail olmanın yeganə yolu müəssisələrarası komitə, inteqrasiya üzrə xüsusi nazirlik və ya Baş Nazirin Ofisində fəaliyyət göstərən bir bölmə kimi ənənəvi müəssisə sərhədlərində kəşşən birgə yanaşmanın qəbul olunmasından ibarətdir. Avropa Şurasına aid olanlar da daxil olmaqla, beynəlxalq insan hüquqları standartları əsasında və bu Ağ Kağızın rəylərini özündə əks etdirəcək “Milli Fəaliyyət Planı”nın hazırlanıb həyata keçirilməsi öz üzvlərinin müxtəlifliyini qoruyan inteqrasiya olunmuş cəmiyyətin ətrafa baxışına təsirli töhfələr verməyə, eyni zamanda proqramlara köçürülə biləcək və ictimai monitoring üçün açıq olacaq məqsədlər müəyyən etməyə yardımçı ola bilər. Avropa Şurası belə Milli Fəaliyyət Planlarının inkişaf etdirilməsi və onların yerinə yetirilməsinin qiymətləndirilməsinə yardım etməyə hazırdır. Yüksək səviyyəli siyasi rəhbərlik uğur üçün əsasdır. Azlıqlar və miqrant birlikləri daxil olmaqla, ictimai cəmiyyət bu məsələdə mühüm rol oynaya bilər. İnteqrasiyanı gücləndirmək üçün məşvərətçi orqanlar elə formalaşmalıdırlar ki, müxtəlif aidiyyəti əməkdaşların nümayəndələrini cəlb edə bilsinlər. Milli Fəaliyyət Planları hazırkı miqrant və uzun müddət fəaliyyət göstərən azlıq qruplarını da özlərində birləşdirməlidirlər.

(130) Avropa Şurası araşdırma və konfransları özündə birləşdirəcək tamamlama təşəbbüsünün həyata keçirilmə məsuliyyətini öhdəsinə götürərək, mədəniyyətlərarası dialoqun əsas komponent kimi çıxış etdiyi mədəni müxtəlifliyin idarə olunması üçün mədəniyyətlərarası yanaşmanın geniş anlamını işləyib hazırlaya bilər. Bu iş xüsusilə müxtəlifliyin idarə olunmasına yönəlmiş mədəniyyətlərarası yanaşma ilə inteqrasiya siyasəti arasında olan qarşılıqlı bağlılıq və birgə fəaliyyəti tədqiq etməlidir. Bundan sonra Avropa Şurasının ərazisi boyunca inteqrasiya da daxil olmaqla mədəni müxtəlifliyin idarə olunması üçün Mədəniyyətlərarası yanaşma anlamının təbliğ olunması istiqamətində bir sıra aksiyalar həyata keçiriləcəkdir.

(131) Dövlət orqanları mədəni müxtəlifliyi olan əhalinin ümidlərinə qarşı həssas olmalı, ictimai xidmətlərin qanuni tələblərə cavab verdiyinə əmin olmalı və cəmiyyətin bütün qruplarının istəklərinə cavab verməyi bacarmalıdırlar. Bərabərlik və ayrı seçkilik əleyhinə yönəlmiş prinsiplərindən axıb gələn bu tələb xüsusilə siyasət, sağlamlıq, gənclik, təhsil, mədəniyyət və irs, ev işləri, ictimai dəstək, ədalət və əmək bazarına sərbəst çıxış məsələlərində xüsusilə önəmlidir. Xidmətlərin göstərilmə siyasətinin formalaşması və xidmət sahələrindəki işçi qüvvələrinin bu qruplardan olan şəxslər hesabına artırılması da daxil olmaqla, ehtiyatların bölüşdürülməsi ilə bağlı danışıqlara hazırlıq müddətində azlıq və əlverişsiz şəraitdə yaşayan insan qruplarına aid olan şəxslərin nümayəndələrinin cəlb olunması mühüm məsələlərdəndir.

(132) Mədəni müxtəlifliyə hörmət ictimai debatların əsas müzakirə obyektinə çevrilməlidir. İnsan hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasının müvafiq bəndlərinə uyğun olaraq irqçilik, ksenofobiya və ya dözümsüzlüyün istənilən digər forması, dövlət müəssisəsini təmsil edən şəxslər vasitəsilə və ya vətəndaş cəmiyyətində başlanğıc götürmələrindən asılı olmayaraq rədd edilməli və qəbul olunmamalıdır. Azlıq və əlverişsiz şəraitdə yaşayan qruplara aid olan insanların şərafinə toxunulmasının istənilən forması ictimai müzakirədən kənar qalır. Mətbuat, xüsusilə müxtəlif etnik, mədəni, linqvistik və dini cəmiyyətlər arasında anlaşma mədəniyyətinin tərbiyə olunduğu dözümsüzlüyə qarşı aparılan mübarizəyə müsbət töhfələr verə bilər. Mətbuat işçiləri üzv ölkələrin daim inkişafda olan çox mədəniyyətli və çox irqli mühitinin dözümsüzlük problemini və onların dözümlülük, qarşılıqlı anlam və hörməti artırmaq üçün apardıqları təbliğat vasitələrini əks etdirməlidirlər.

(133) Hər bir dövlət nifrət və təzyiqa təhrik etməni özündə birləşdirən “Müəyyən bir qrup və ya qrup üzvünü cinsi, irqi və etnik mənsubiyyətinə görə alçaldan və ya təhqir edən nitq”, həmçinin irqçilik, ksenofobik, homofobik, antisemitik, islamçılıq, qaraçılar əleyhinə proseslər və digər bu kimi özünü ifadə etmə xüsusiyyətlərini qanundan kənar elan edə biləcək sağlam və möhkəm qanunvericiliyə malik olmalıdır. Cinayət mühakimə sisteminin üzvləri belə qanunvericiliyi yerinə yetirmək və müdafiə etmək üçün yaxşı hazırlanmalıdırlar. Müstəqil milli ayrı – seçkilik əleyhinə fəaliyyət göstərən orqanlar və ya buna oxşar strukturlar belə qanunvericiliyin effektivliyini incəliyi ilə öyrənməli, müvafiq təlimlər aparmalı və irqi təsirlərə məruz qalan qurbanlara dəstək olmalıdırlar.

(134) Siyasi liderlərin üzərinə xüsusi məsuliyyət düşür. Onların mövqeyi, təzyiqləri mümkün qədər yüngülləşdirən və ya ağırlaşdıran mədəniyyətlərarası məsələlərlə bağlı ictimai baxışları təsir altına qoyur. İrqçilik və Dözümsüzlük Əleyhinə fəaliyyət göstərən Avropa Komissiyası bu təhlükələrin üzə çıxarılması və təcrübə vasitəsilə aradan qaldırılmasında və irqçilik, anti-semitik və ksenofobik məsələlərlə bağlı siyasi müzakirələrin aparılmasına qarşı mübarizə üçün bir sıra təcrübə addımları atır. Şəhər başçıları qarşılıqlı sülhü təmin etmək üçün vətəndaş

cəmiyyəti üzərində rəhbərliyi həyata keçirməklə daha çox şey edə bilərlər. Eyni zamanda İrçilik və Dözümsüzlük Əleyhinə fəaliyyət göstərən Avropa Komissiya həmçinin “Müəyyən bir qrup və ya qrup üzvünü cinsi, irqi və etnik mənsubiyyətinə görə alçaldan və ya təhqir edən nitq” vasitəsilə irqçiliyi təbliğ edən siyasi partiyaların ictimai maliyyələşdirilmədən məhrum olunmalarını təklif edir.

(135) Dövlət orqanları, tələb olunan peşəkar bacarıqlara üstünlük verməklə əlverişsiz şəraitdə yaşayan və ya təzyiqlə altında olan qruplara aid olan şəxslərin peşəkar həyat, cəmiyyət, siyasət və yerli və regional dövlət orqanlarında mühüm yerlərə çıxış əldə etmələrinə dəstək verən müvafiq pozitiv addımlar atmağa istiqamətləndirilməlidirlər. Müəyyən hallarda milli azlıqlara və hətta çoxluqlara aid olan şəxslər arasında tam bərabərliyi təbliğ etmək üçün tələb olunan müvafiq addımların əhəmiyyətlik prinsipi belə addımların ayrı seçkilik kimi nəzərdən keçirilməməsi şərti ilə bütün üzv ölkələr tərəfindən tanınmalıdır. Belə addımlar atılan zaman milli azlıqlara aid olan şəxslərin xüsusi şəraitləri mütləq nəzərə alınmalıdır.

***

İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin mədəniyyətlərarası dialoq üzrə presedent hüququna çıxışın asanlaşdırılması

Avropa Şurası İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin məqalələrinə məxsus qərar və hökmlərin ətraflı icmalını nəşr etdirəcəkdir. Bu icmal Konvensiyanın mədəniyyətlərarası dialoqa aid məsələləri ilə bağlı olacaqdır.

(136) Avropa Şurası özünün qanuni standart və fəaliyyət istiqamətlərini dövlət orqanları və qərar qəbul edənlər, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və mətbuat rəhbərləri, həmçinin cavan nəsil nümayəndələri kimi qrupların hədəfə alındığı yeni, cəlbədicilə formalarda yayacaqdır. Bu, mədəni müxtəlifliyin müşahidə olunduğu cəmiyyətdə insan hüquqlarını özündə birləşdirən və geniş dövrətmə qabiliyyətinə malik olan materialdan, həmçinin İnsan hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasında nəzərdə tutulan “Müəyyən bir qrup və ya qrup üzvünü cinsi, irqi və etnik mənsubiyyətinə görə alçaldan və ya təhqir edən nitq” və ictimai yerlərdə dini simvolları istifadə olunması ilə bağlı arayış kitabçalarından ibarət olacaqdır.

(137) İnsan Hüquqları üzrə Rəhbər Komitə mədəni müxtəlifliyin müşahidə olunduğu cəmiyyətdə insan hüquqlarının qorunması ilə bağlı müvafiq addımlar atacaqdır. Bu, Avropa Şurası siyasi mətninin qəbul olunmasında mühüm rol oynayacaqdır. O həmçinin, mədəni hüquqlar sahəsində baş verən irəliləyişləri də nəzərdən qaçırmayacaqdır.

Avropa Şurası mədəniyyətlərarası dialoq üçün daimi forum kimi

Avropa Şurası özünün Fəaliyyət Proqramları vasitəsilə ona üzv ölkələr, vətəndaş cəmiyyəti və digər səhmdarlar arasında mədəniyyətlərarası dialoqla bağlı gedən müzakirələrdə insan hüquqları, demokratiya və qanun normaları sahələrində formalaşmış təcrübəsindən istifadə etməyə davam edir və bununla da beynəlxalq, milli və yerli səviyyədə addımlar atır.

(138) Ümumiyyətlə, Avropa Şurası özünün bu sənəddə qeyd olunan öhdəliklərini layiqincə yerinə yetirəcəyi təqdirdə, mədəniyyətlərarası dialoq daha çox müzakirə olunmağa ehtiyac duyacaqdır. Avropa Şurasının Tədbirlər Proqramı davamlı və gücləndirilmiş dialoq üçün bir sıra imkanlar təklif edir. Belə hallar, nazirlərin konfransları, parlament müzakirələri, gənclər təşkilatları ilə aparılan təlim seminarları, eləcə də Avropa Şurası tərəfindən təşkil olunan və bu Ağ Kağıza kifayət qədər töhfələr verən “Mədəniyyətlərarası forum” kimi ekspert müzakirələri tərəfindən təxirə salınır. Gələcəkdə mədəniyyətlərarası forum təşkil etmək üçün müvafiq üsullar araşdırılacaqdır.

(139) Digər bir misal jurnalistlər və dini birliklərin nümayəndələri ilə yanaşı, vətəndaş cəmiyyətindən olan səhmdarlar və hökumət ekspertlərinin iştirakı ilə planlaşdırılmış konfransdan ibarətdir. Onun əsas məqsədi mədəni müxtəlifliyin müşahidə olunduğu cəmiyyətlərdə mürəkkəb insan hüquqları, xüsusilə də söz və din azadlığı ilə bağlı məsələləri qabartmaqdan ibarətdir.

Ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa miqyaslı Kompaniya

Mətbuat sahəsində peşəkarlar və jurnalistikanın təlim institutları ilə birlikdə Avropa Şurası 2008 – ci ildə ayrı – seçkilik əleyhinə kompaniya keçirməyi planlaşdırır. Bu kompaniya çox mədəniyyətli Avropada mətbuatın rolunu daha qabarıq şəkildə nəzərə çatdıracaqdır.

(140) “Hamı müxtəlif – Hamı Bərabər” adlı gənclər kampaniyası üzərində formalaşan, lakin geniş auditoriyanı öz əhatəsinə alan ayrı seçkilik əleyhinə yeni kampaniya ayrı – seçkilik və irqçilik, xüsusilə də anti-Semitizm, İslamçılıq və qaraçılar əleyhinə bütün formaları özündə birləşdirir.

(141) Mədəniyyət siyasəti sahəsində, Avropa Şurası mədəniyyət siyasəti və standartlar üzrə informasiya bölgüsü və yaxşı təcrübə nümunələrinin sənədləşməsi üçün hamının iştirakına şərait yaradacaq və bunu asanlaşdıracaq mədəniyyət siyasətinin müdafiə olunması istiqamətində öz sistemlərini inkişaf etdirəcəkdir. “Mədəniyyət siyasəti üzrə Kompendium” yeniləşdirilməyə və inkişaf etdirilməyə davam etdiriləcək. Avropa Şurası məlumatların toplanması və analizi, eləcə də üzv ölkələrdə, üzv ölkələrin mədəniyyətlərarası dialoqla bağlı müvafiq məlumatlarının hazırlanmasında digər beynəlxalq və Avropa institutları ilə əməkdaşlıq edəcəkdir.

5.2. Demokratik vətəndaşlıq və iştirak

(142) Azlıq və çoxluqların cəlb olunduğu təhsil istiqamətində olan təşəbbüslər və praktiki tədbirlər vasitəsilə lazımi dialoq quruluşunun inkişaf etdirilməsi üçün dövlət orqanları və bütün sosial qüvvələrə yardım göstərilir. Demokratiya şəxsin ictimai fəaliyyətə fəal cəlb olunmasından asılıdır. Kiminsə cəmiyyət həyatından kənarlaşdırılması ədalətli hesab oluna bilməz və bu mədəniyyətlərəarası dialoq üçün ciddi problemlər yaradacaq.

(143) Dialoqun davamlı formaları – məsələn, dövlət orqanları qarşısında xarici sakinləri təmsil etmək üçün məşvərətçi orqanlar və Yerli və Regional dövlət orqanları Konqresi tərəfindən məsləhət görülən “yerli integrasiya komitələri” – əhəmiyyətli töhfələr verə bilirlər.

(144) Vətəndaş olmayanların insan hüquqlarından istifadə etmələrinə güclü məhdudiyət qoyulmamalıdır. Azlıqların hüquqlarının, əsasən də mədəni, linqvistik və birgə hüquqların üstünlük təşkil etdiyi insan hüquqlarının universal xüsusiyyətinin qeyd edilməsi hamının öz hüquqlarından tam istifadə etməsinə təminat vermək üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu fikir Venesiya Konvensiyası tərəfindən qeyd edilmişdir.

(145) Dövlət orqanları onların yurisdiksiyasında olan bütün qanuni sakinlərin yerli səviyyədə ictimai həyatda fəal iştirak və [Xarici vətəndaşların yerli səviyyədə ictimai həyatda iştirakı üzrə Konvensiya](#)-nın prinsiplərinə uyğun olaraq regional və yerli səviyyədə təşkil olunan seçkilərdə səsvermə hüquqlarından istifadə etmələrinə şərait yaratmalıdırlar. Demokratik vətəndaşlıq milli vətəndaşlıq statusu ilə məhdudlaşdırıldığına görə dövlət orqanları [Milliyyət üzrə Avropa Konvensiyasında](#) öz əksini tapan prinsiplərlə uyğunluq təşkil edən qanuni vətəndaşlığın əldə olunması üçün müəyyən razılıqlar əldə etməlidirlər.

(146) Dövlət orqanları iştirak və demokratik vətəndaşlığı təbliğ edən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, xüsusilə də, gənclər və miqrantlar da daxil olmaqla azlıqlara aid olan şəxslərlə işləyən və ya onları təmsil edənlərin işinə fəal şəkildə dəstək olmalıdırlar. Demokratik vətəndaşlıq və iştirak vətəndaş cəmiyyət təşkilatları vasitəsilə mütəmadi olaraq həyata keçirilməlidir. Bunlar – xüsusi qruplara aid olan insanların ehtiyaclarını ödəyən xidmət təminatçıları, müxtəlif qruplara və ya azlıqlara aid olan insanların hüquqlarını müdafiə edən vəkillər və ya sosial integrasiyanın daima hərəkətdə olan heyəti üçün mədəni müxtəlifliyi olan cəmiyyətlərdə mühüm əhəmiyyət kəsb edən rollarını oynamağa imkan yaratmalıdırlar. Xüsusi azlıq təşkil edən qruplar və mədəniyyətlərəarası birliklərin nümayəndələri mədəniyyətlərəarası dialoq səhnəsində tənqidi həmsöhbətdirlər.

(147) Milli integrasiya planının inkişafı, layihə və proqramların dizayn və çatdırılması, və onların sonrakı qiymətləndirilməsi belə birliklərin fəal şəkildə cəlb

olunacaqları vəzifələrdir. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının tədbirlərində azlıqların iştirakı sistemli olaraq həvəsləndirilməlidir.

(148) Yerli hökumət, vətəndaşların cəlb olunması və demokratik iştirak mədəniyyətinin gücləndirməsi yolunda təşəbbüsün inkişaf etdirilməsi üçün dəstək almalıdır. Bələdiyyə inteqrasiyası və ya “xaricilər” şurası bunun üçün ən yaxşı nümunədir. Onlar, azlıqlara aid olan şəxslər və miqrantlar üçün yerli siyasi rəhbərliklə əlaqədə olmaq üçün mexanizmlər təklif edirlər. [Yerli və Regional Dövlət Orqanları Konqresi](#) buna güclü nəzarət edir.

***

“Mədəniyyətlərarası şəhərlər”in inkişafı

2008-ci ildə Avropa Şurası hökumət, mətbuat, vasitəçilik və mədəniyyət siyasəti üzərində təcrübə mübadiləsi və dəqiq xülasə vasitəsilə şəhərlərin mədəniyyətlərarası dialoqda rolunun artırılması istiqamətində proqram həyata keçirəcəkdir.

(149) Avropa Şurası özünün bir sıra proqramları vasitəsilə demokratik vətəndaşlıq və iştirakın möhkəmləndirilməsində məsuliyyət daşıyır. Bunların arasında “Mədəniyyətlərarası Şəhərlər” adlı siyasi inkişaf proqramı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İştirakçı ölkələr bir mənbə kimi müxtəlifliyin idarə olunması üçün mədəniyyətlərarası strategiya istiqamətində işləyəcəklər. Proqram qeyri-hökumət və hökumətlərarası partnyorlar ilə əməkdaşlıq nəticəsində inkişaf etdiriləcəkdir.

(150) Şəhər zonalarındakı mədəni müxtəliflik daha sonrakı mühüm müzakirə məsələsinə çevriləcəkdir. Gələcəyin ən uğurlu şəhərləri mədəniyyətlərarası olacaqdır. Onlar öz mədəni müxtəlifliyinin idarə olunması və tədqiqi, innovasiya və yaradıcılığın stimullaşdırılması və beləliklə də iqtisadi çiçəklənmə, cəmiyyətin bağlılığı və daha yaxşı həyatın formalaşmasında öz təcrübələrini nümayiş etdirə bilirlər.

5.3 Mədəniyyətlərarası kompetensiyanın öyrənilməsi və tədrisi

(151) Mədəniyyətlərarası kompetensiyanın öyrənilməsi və tədrisi demokratik mədəniyyət və ictimai birlik üçün əsasdır. İnkişafa yönəlmiş keyfiyyətli təhsilin hamı üçün nəzərdə tutulması fəal cəlb olunma və vətəndaşların məsuliyyətini inkişaf etdirərək, təhsildə yaranmış əlverişsiz şəraiti aradan qaldırır. Bu siyasi yanaşma, dövlət orqanları və formal təhsil institutları, həmçinin azlıq və gənclər təşkilatları da daxil olmaqla vətəndaş cəmiyyəti, formal və qeyri-formal təhsilə cəlb olunmuş dini birliklər və mədəni və ictimai partnyorlar, eyni zamanda mətbuata ünvanlanmış əsas istiqamət və rəylərə çevriləcəklər.

(152) Dövlət orqanları, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və digər təhsil təminediciləri mədəniyyətlərarası dialoq və ehtiva olunan təhsili bütün səviyyələrdə ən mühüm məsələ kimi inkişaf etdirməlidirlər. **Mədəniyyətlərarası kompetensiya vətəndaşlıq və insan hüquqları tədrisinin bir hissəsinə çevrilməlidir. Səriştəli dövlət orqanları və təhsil institutları müəllimlərin təlimi və ortayaşlılar üçün təhsil proqramları da daxil olmaqla, təhsilin bütün səviyyələrində olan tədris kursları və proqramların dizaynı və həyata keçirilməsində mədəniyyətlərarası kommunikasiya üçün əsas hüquqların deskriptorlarından tam istifadə etməlidirlər.** Digər mədəniyyətlərin təcrübələrinə qarşı formalaşmış mövqə və şəxsi tələblərində şübhələrin yaranması da daxil olmaqla, tələbələrin müstəqil tənqidi bacarıqlarından istifadə etmələrində ruhlandırılmaları üçün bütün vasitələr inkişaf etdirilməlidir. Bütün tələbələrə öz poliglott bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün şərait yaradılmalıdır. Mədəniyyətlərarası təcrübə və təhsil, müəllimlərin keçdiyi ilkin və kvalifikasiya artımı təlimlərində nəzərə çatdırılmağa ehtiyac duyur. Məktəb və ailə əsasında formalaşan mübadilə ikinci tədris kursu üçün mütəmadi hala çevrilməlidir.

(153) Fəal vətəndaşlıq və mədəniyyətlərarası dialoqun öyrənilməsini nəzərdə tutan insan hüquqlarının tədrisi mövcud olan dəstək materialından böyük mənfəət əldə etməyə səbəb ola bilər. Bu “Kompas” və “Kompasito”, eyni zamanda Avropa Şurasının gənclər və uşaqlar üçün nəzərdə tutduğu insan hüquqlarının tədrisi üzrə iki dərslikdən ibarətdir.

(154) Təhsil sahəsində həyata keçirilən tədbirlərlə əlaqəli olan tədris müəssisələri və bütün digər maraqlı tərəflər əmin olmalıdırlar ki, tarixin öyrənilməsi və tədrisi Nazirlər Komitəsinin tarixin tədrisi üzrə rəylərinə tam uyğun gəlir və yalnız müəyyən bir şəxsin ölkəsi üzərində deyil, digər ölkə və mədəniyyətlərin tarixinin öyrənilməsi, həmçinin digərlərinin bizim mədəniyyətimiz haqqındakı düşüncələri üzərində cəmləşir və burda Avropa Şurasının fundamental dəyərlərinə hörmətlə yanaşma və insan hüquqlarının tədris olunma vahidi öz əksini layiqincə tapır.

(155) Keçmiş bilmək cəmiyyətin bugünkü düşdüyü vəziyyəti öyrənmək və tarixin faciəli hadisələrinin təkrarlanmasının qarşısı almaq üçün əsasdır. Buna görə, məsuliyyətli dövlət orqanları və tədris müəssisələri hər bir ölkənin tarixinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilmiş gündə il ərzində bir dəfə qeyd olunan “Holokaustun Xatirə günü və Cəmiyyət əleyhinə Cinayətlərin qarşısının alınması”na hazırlaşmaq və bunu nəzərdən keçirmək üçün ruhlandırılmalıdırlar. Belə bir hadisə Avropa Şurasının “Yaddaş təlimi – cəmiyyət əleyhinə cinayətlərin qarşısının alınması üçün təhsil” adlı layihəsinin diqqətini cəlb edə bilər. Bu layihə, dünya tarixi və Avropanı kölgəyə salan hadisələri kəşf etmək və anlamaq və global miqyasda əhalinin kökünün kəsilməsi yolunda ilk düşünülmüş cəhd kimi Holokaustun yeganəliyini tanımaq; XX əsr ərzində cəmiyyətə qarşı törədilmiş bütün cinayət və soyqırımlarla

bağlı xəbərdarlığı artırmaq; cəmiyyət əleyhinə törədilmiş cinayətlərin qarşısının hansı yollarla alınacağını şagirdlərə öyrətmək; və Avropa Şurasının fundamental prinsiplərinə sadıq qalmaq, millətlər, etnik qruplar və dini birliklər arasında qarşılıqlı anlam, dostluq və dözümlülüyü gücləndirməkdə məktəb şagirdlərinə yardımçı olmağı nəzərdə tutur.

(156) Mədəni müxtəlifliyi olan keçmişimizin qiymətləndirilməsi dünyanın əsas dini və qeyri dini inancları və onların rollarının tanınması və anlaşılmasını özündə birləşdirməlidir. Digər mühüm bir məqsəd gənclərdə, immiqrant və xüsusən də Avropalı kökləri əvvəlki əsrlərə gedən birlikləri özündə birləşdirən Avropanın ictimai və mədəni müxtəlifliyinin qiymətləndirilməsini təlqin etməkdən ibarətdir.

(157) Artefaktlar, simvollar, mətnlər, əşyalar, geyim və qida da daxil olmaqla yaradıcılığın müxtəlif ifadə olunma vasitələrinin qiymətləndirilməsi, onların hər biri tərəfindən digərinin öyrənilməsini özündə birləşdirməlidir. Musiqi, incəsənət və rəqs mədəniyyətlərarası tədris üçün güclü vasitə olmalıdır.

(158) Məsuliyyətli dövlət orqanları da həmçinin, təhsil və mədəni mübadilələr əsasında viza tələbləri və ya akademik heyət, tələbələr, artistlər və ifaçılar üçün iş və yaşayış icazəsini əhatə edən siyasət və nizamnamələrin təsirlərini nəzərə almalıdırlar. Müvafiq şəkildə təşkil olunmuş nizamnamə və siyasətlər mədəniyyətlərarası dialoqa böyük dəstək ola bilərlər.

***

Avropa Şurası mədəniyyətlərarası kompetensiyaların öyrənilməsi və tədrisinə istinad olunmuş fəaliyyətini davam etdirmək niyyətindədir və bu kimi məsələlərə önəm verməyə davam edəcəkdir.

Məsuliyyətli dövlət orqanları, təhsilin təminatçıları və bu sahədə fəaliyyət göstərən ekspertlər ilə əməkdaşlıq nəticəsində Avropa Şurası mədəniyyətlərarası kompetensiyanın təyinatı, inkişafı, paylanması və ötürülməsi üzərində yaradıcı işini davam etdirəcək və dil siyasəti məsələlərində münasib təşəbbüslər həyata keçirəcəkdir.

(159) Avropa Şurası mədəniyyətlərarası səlahiyyətlərin təhsil vasitəsilə ötürülməsində xüsusi məsuliyyət daşıyır. Formal təhsilə gəldikdə isə, Avropa Şurası mədəniyyətlərarası kommunikasiya istiqamətində qazanılmış kompetensiyalardan ibarət istinad forması hazırlayacaq və “Yaxşı təcrübə üçün bələdçi” tərtib edəcəkdir. Təşkilat demokratik mədəniyyət və mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafını 2010 – cu ildən sonra Avropanın Yüksək Təhsil Ərazisi-nin bir tərkib hissəsinə çevirmək üçün çalışacaqdır. Osloda demokratik vətəndaşlıq və mədəniyyətlərarası təhsil üzrə fəaliyyət göstərən Avropa Resurs Mərkəzi öz

diqqətini müəllimlərə mədəniyyətlərarası səriştələrin ötürülməsi istiqamətində cəmləyəcək.

(160) Avropa Şurası obyektivlik, tənqidi analiz və çox perspektivlilik, qarşılıqlı hörmət və dözümlülük və Avropa Şurasının mühüm dəyərləri üzərində formalaşan tarixin tədris olunmasına yönəlmiş yanaşmalar vasitəsilə mədəniyyətlərarası dialoqun gücləndirilməsi istiqamətində vasitələrin inkişaf etdirilməsini davam etdirəcək. Holokaust, soyqırım və cəmiyyət əleyhinə digər cinayətlər, etnik təmizləmə, insan hüquqları və Avropa Şurasının xüsusi önəm verdiyi fundamental dəyərlərin kütləvi şəkildə pozulmasının təkrar olunması və inkarının qarşısının alınması üçün o, təhsil sahəsində mövcud olan hər bir fürsətdən istifadə edəcəkdir. Avropa Şurası həmçinin, “Yaddaş təlimi – cəmiyyət əleyhinə cinayətlərin qarşısının alınmasının tədrisi” adlı layihəsini davam etdirəcək və onun müddətinin uzadılması məsələlərini nəzərdən keçirəcəkdir.

(161) Mədəniyyətlərarası dialoq üçün dil siyasətinə gəldikdə, Avropa Şurası təhsil sistemində bütün dillər üçün təhsil siyasətlərinin nəzərdən keçirilməsində səlahiyyətli orqanlara müvafiq yardım göstərərək, təkliflərini bildirəcəkdir. O həmçinin dil imkanlarının ümumavropa standartlarının təsvir olunması üçün məşvərətçi prinsip və vasitələr hazırlayacaqdır.

“Tarixin tədris olunmasında “başqasının” imici” adlı layihə davam və inkişaf etdiriləcəkdir.

Avropa Şurası layihəni davam etdirərək, YUNESKO, ALEKSO və İslam Tarixi, İncəsənəti və Mədəniyyəti üzrə Araşdırma Mərkəzi (İRSİKA) ilə əməkdaşlıq vasitəsilə bu layihənin tətbiq olunma dairəsinin genişləndirilməsi imkanlarını nəzərdən keçirəcəkdir.

(162) Dialoq və mədəniyyətlərarası təhsilin təbliği üzrə proqramın bir tərkib hissəsi kimi, dini və inandırıcı faktların tədrisi və incəsənət təlimi sahələrində digər təşəbbüslər irəli sürüləcəkdir. Bunlar mədəni müxtəlifliyi olan qrupların idarə olunmasına yönəlmiş ümumi istinadların inkişaf etdirilməsi, eyni zamanda təhsil proqramlarında mədəniyyətlərarası təhsilin inteqrasiyasına dəstək göstərilməsi vasitəsilə həyata keçiriləcəkdir.

(163) Qeyri – rəsmi təhsil sahəsində, Avropa Şurası vətəndaş cəmiyyəti, xüsusilə də gənclər təşkilatlarının yaradıcı yollar vasitəsilə mədəni müxtəlifliyin tələblərinin ödənilməsinə yönəlmiş fəaliyyətlərini dəstəkləmək üçün bütün cəhdlərini əlbir edəcək. Avropa vətəndaşlığı və insan – hüquqlarının tədrisi ilə bağlı fəaliyyət üzrə [Avropa Komissiyası ilə “Gənclər Partnyorluğu”](#) çərçivəsində multiplikatorlar üçün keçirilən təlim kursları artırılacaqdır. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, dini birliklər və jurnalistlərə mütəmadi olaraq mədəniyyətlərarası dialoq sahəsində səriştəliliyin artırılması istiqamətində keçirilən təlimlər üzrə imkanlar təklif ediləcəkdir. Avropa

Şurası mətbuat işçilərinin savadlılığının artırılması sahəsində də işlərini davam etdirəcəkdir.

(164) Bu fəaliyyətlər mədəniyyətlərarası anlamın genişləndirilməsi və mədəniyyətlərarası dialoqda mühüm rol oynayan mədəni irsə çıxışın asanlaşdırılmasına istiqamətlənmiş mədəniyyət və irs siyasəti sahələrində irəli sürülən təşəbbüslər ilə tamamlanacaqdır. Bununla əlaqədar olaraq, mədəni zənginləşmənin və müxtəlifliyin mənbəyi kimi əsas diqqət müvafiq proqramlar vasitəsilə başqasının mədəni irsinin tanınması və ona olan hörmətə yönələcəkdir.

5.4 Mədəniyyətlərarası dialoq üçün mühit

(165) Mədəniyyətlərarası dialoq üçün mühitin yaradılması kollektiv şəkildə görülməsi nəzərdə tutulan bir işdir. Müvafiq, əlçatan və cəlbədicə mühit olmadan mədəniyyətlərarası dialoq yarana bilməz. Bununla əlaqədar, Avropa Şurası bu istiqamətdə bir sıra rəylər hazırlayacaqdır.

(166) Dövlət orqanları və bütün sosial aktorlar gündəlik həyat mühitində və fundamental azadlıqlara hörmət çərçivəsində mədəniyyətlərarası dialoqu inkişaf etdirməyə dəvət olunurlar. Belə mühitin yaradılması üçün sonsuz sayda imkanlar var.

(167) Dövlət orqanları özünüifadə etmə azadlığı və demokratiya prinsipləri əsasında formalaşan dialoq üçün imkanların genişləndirilməsi yolu ilə vətəndaşın həyatının və şəhər mühitinin təşkilində məsuliyyət daşıyırlar. Fiziki ərazilər və formalaşmış mühit ictimai həyatın əsas strateji elementidir. Xüsusi diqqət parklar, vətəndaşlar üçün meydanlar, hava limanları və qatar stansiyaları kimi ictimai yerlərdə rəhbərliyin təşkili və bu yerlərin dizaynına yönəlməlidir. Şəhərsalanlar gözlənilməz görüşlər üçün kifayət qədər ictimai yeri olan “açıq şəhərlər”in yaradılmasında ruhlandırılmalıdırlar. Müxtəlif istifadələr üçün nəzərdə tutulan və düşünülmüş planlaşdırılaraq inşa olunan belə yerlər, mədəniyyətlərarası öhdəlik və yerlərlə bağlı bölüşdürülmüş vətəndaş rəyinin formalaşmasına şərait yaradır.

(168) Dini icmalar və xüsusilə də vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları mədəniyyətlərarası və dinlərarası təsadüfi görüşlər üçün təşkilatı strukturun yaradılmasında məsuliyyət daşıyırlar. Özəl sektor və sosial partnyorlar əmin olmalıdırlar ki, işçi qüvvəsinin mədəni müxtəlifliyi münafiqələr doğurmayaq, tam və birgə fəaliyyətin yaradılmasına yol açır.

(169) Mətbuat sənayesinin məsləhəti əsasında mənəvi kodeks vasitəsilə mühüm üsullarla inkişaf edən jurnalistika və jurnalistlərin mədəniyyət ruhlu təlimi mədəniyyətlərarası dialoq üçün münbit mühit ruhunu oynaya bilər. Daxili strukturu çərçivəsində cəmiyyətin fərqli tərkibini əks etdirmək məqsədilə mətbuat təşkilatları könüllü siyasət qəbul etməlidirlər. Bu siyasət müvafiq təlim layihələri ilə dəstəklənən, istehsal və idarəetmənin bütün səviyyələrində əlverişsiz şəraitdə

yaşayan insan qrupları və azlıqların üzvlərinin təmsil olunmasının inkişafını özündə birləşdirməli, bu qrupların müvafiq peşəkar bacarıqlarına xüsusi önəm verilməsini nəzərə almalıdır.

Əlavə 1

Avropa Şurasının mədəniyyətlərarası dialoqa aid seçilmiş konvensiya, bəyannamə, rəy və digər istinad sənədləri

Seçilmiş Avropa Konvensiyaları

Konvensiya (Razılaşmanın açılış tarixi; 2008-ci ilin aprel ayında olan ratifikasiya, qüvvəyə minmə və imzaların statusu)	Ratifikasiya / qüvvəyə minmə	Ratifikasiya olunmamış imzalar
İnsan Hüquqları və Fundamental Azadlıqların Müdafiəsi üzrə Konvensiya (1950)	47	0
Avropa Mədəniyyəti Konvensiyası (1954)	49	0
Miqrant İşçilərin Qanuni Statusu üzrə Avropa Konvensiyası (1977)	11	4
Ərazi Birlikləri və Orqanları arasında Trans-sərhəd əməkdaşlığı üzrə Avropanın İlkin Konvensiyası (1980)	36	2
Yerli Özünüidarə üzrə Avropa Nizamnaməsi (1985)	43	1
Trans-sərhəd Televiziyası üzrə Avropa Konvensiyası (1989)	32	7
İctima Təhlükəsizliyin Avropa Kodu (islah olunmuş) (1990)	0	14
Xaricilərin yerli səviyyədə ictimai həyatda iştirakı üzrə Konvensiya (1992)	8	5

Regional və azlıqda olan xalqların dilləri üzrə Avropa Nizamnaməsi (1992)	23	10
Milli azlıqların müdafiəsi üzrə Çərçivə Konvensiyası (1995)	39	4
Avropa Sosial Nizamnaməsi (1961) və Avropanın islah olunmuş Sosial Nizamnaməsi (1996)	39	8
Avropa Regionunda Ali təhsil üzrə Kvalifikasiyaların Tanınması Konvensiyası (1997)	47	4
Milliyyət üzrə Avropa Konvensiyası (1997)	16	11
Gənclər üçün uzunmüddətli transmilli könüllü xidmətin təbliğatı üzrə Avropa Konvensiyası (2000)	1	8
Şəbəkə Cinayəti (kibercinayət) üzrə Konvensiya (2001)	22	22
Terrorizmin qarşısının alınması üzrə Avropa Şurasının Konvensiyası (2005)	11	31
İctimaiyyət üçün mədəni irsin dəyəri üzrə Avropa Şurasının Çərçivə Konvensiyası (2005)	3	10

Sammitlər, Nazirlər Konfransları və Nazirlər Komitəsinin Bəyannamələri

- 14 may 1981 – ci ildə Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul olunmuş “Dözümsüzlük bəyannaməsi – demokratiya üçün təhlükə”,
- 16 Noyabr 1988 – ci ildə Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul olunmuş “Kişi və qadınların Bərabərliyi haqqında Bəyannamə”
- 1990 – cı ilin Aprel ayında Palermoda (İtaliya) keçirilmiş Mədəniyyət İşləri üzrə Avropa Nazirlərinin VI Konfransında qəbul olunmuş “Çoxmədəniyyətli cəmiyyət və Avropanın mədəni özünəməxsusluğu üzrə Bəyannamə”;
- 1993-cü ilin oktyabr ayında Vyanada Avropa Şurası Dövlət və Hökumət başçılarının Birinci sammitində qəbul olunmuş “Vyana Bəyannaməsi”;

- 1997-ci ilin noyabr ayında Strasburqda Avropa Şurası Dövlət və Hökumət başçılarının ikinci sammitində qəbul olunmuş “Yekun Bəyannamə” və “Fəaliyyət Planı”;
- 22-24 iyun 1997-ci il Kristiansənddə (Norveç) Təhsil Nazirləri Daimi Konfransının 19-cu sessiyasında qəbul olunmuş Avropa Dili Portfoliosu üzrə 1 № li Qətnamə;
- 1999-cu ilin 7 May tarixində Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul olunmuş “Budapeşt Bəyannaməsi” (“Bölgü xətləri olmadan Böyük Avropa üçün”);
- 15-17 oktyabr 2000-ci il tarixində Krakovda (Polşa) Avropa Təhsil Nazirlərinin Daimi Konfransının 2-ci sessiyası tərəfindən qəbul olunmuş Avropa Dili Portfoliosu üzrə 2 № li Qətnamə;
- 7 dekabr 2000-ci ildə Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul olunmuş “Mədəni müxtəliflik üzrə Bəyannamə”;
- 2002-ci ilin sentyabr ayında Helsinkidə Miqrasiya işləri üzrə Nazirlərin 7-ci Konfransında qəbul olunmuş “Helsinki Bəyannaməsi”;
- 2003-cü ilin oktyabr ayında Opatiyada (Xorvatiya) keçirilmiş Mədəniyyət işləri üzrə Avropa Nazirləri Konfransı tərəfindən qəbul olunmuş “Mədəniyyətlərarası Dialoq və münaqişələrin qarşısının alınması üzrə Bəyannamə”;
- 29 oktyabr Nazirləri Komitəsi tərəfindən qəbul olunmuş Avropa Şurasının gənclər siyasəti üzrə Qətnaməsi Qət (2003)7;
- 2003-cü ilin noyabrın ayında Afinada keçirilmiş Avropa Təhsil Nazirlərinin Konfransında qəbul olunmuş “Yeni Avropa Kontekstində Mədəniyyətlərarası təhsil üzrə Bəyannamə”;
- 22-23 yanvar 2003-cü ildə Skopyedə Qadın və Kişilər arasında Bərabərlik üzrə 5-ci Nazirlər Konfransında qəbul olunmuş “Münaqişələrin qarşısının alınması, sülh quruculuğu və münaqişədən sonrakı demokartik proseslərdə qadın və kişilərin rolu” haqqında Bəyannamə;
- 31 mart 2004-cü il tarixində Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul olunmuş [İctima Birlik üçün islah olunmuş Strategiya](#);
- 2004-cü ilin dekabr ayında Vroslavda (Polşa) Mədəniyyət, təhsil, gənclər və idman üzrə Avropa Nazirləri tərəfindən qəbul olunmuş [“Vroslav Bəyannaməsi”](#);
- 2005-ci ilin may ayında Varşavada Dövlət və Hökumət Başçılarının 3-cü Sammitində qəbul olunmuş [“Varşava Bəyannaməsi”](#) və [“Fəaliyyət Planı”](#);
- 2005-ci ilin sentyabr ayında Budapeştdə [Avropa Gənclər Nazirlərinin “İnsan ləyaqəti və ictimai birlik: zorakılığa qarşı gənclərin yürütdükləri siyasətin cavabları” üzrə qəbul etdikləri yekun Bəyannamə](#);
- 2005-ci ilin oktyabr ayında Faroda (Portuqaliya) Mədəniyyət işləri üzrə Avropa Nazirlərinin Konfransında qəbul olunmuş [“Mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafı üçün Avropa Şurasının strategiyası üzrə Faro Bəyannaməsi”](#);

- 2007-ci ilin iyun ayında Belqradada [“Bir avropa – Bizim Avropa” adı altında keçirilmiş nazir müavinlərinin 1000-ci görüşü münasibətilə Nazirlər Komitəsinin Bəyannaməsi](#);
- 4-5 may 2007-ci il tarixində İstanbulda keçirilmiş [“Daha insanpərvər və ehtivalı Avropa quruculuğu” adlı Avropa Təhsil Nazirləri Daimi Konfransının Yekun Bəyannaməsi](#);
- 2007-ci ilin oktyabr ayında Valensiyada (İspaniya) keçirilmiş Yerli və regional idarəetmə nazirlərinin konfransında qəbul olunmuş [“Valensiya Bəyannaməsi”](#);
- 2007-ci ilin noyabr ayında Belqradada keçirilmiş “Mədəniyyətlərarası Dialoqun təbliği və Avropa Şurasının ağ kağızı” üzrə Mədəniyyət İşləri Nazirlərinin qeyri rəsmi regional konfransı;
- 2008-ci ilin mart ayında Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul olunmuş [“Yerli səviyyədə yaxşı idarəçilik və innovasiya üzrə Strategiya”](#).

Nazirlər Komitəsinin rəyləri

- Bələdiyyə səviyyəsində iştirakla bağlı Rəy (81) 18
- Avropa Məktəbləri Günü haqqında Rəy (82) 9
- Müasir Dillərə aid Rəy (82) 18
- Qeyri müəyyən milliyyəti və vətəndaşlığı olmayan köçərilər haqqında Rəy (83) 1
- Miqrantların əsli olduğu ölkələrlə mədəni əlaqələri və asudə məşğuliyyətlərinin qorunub saxlanması üzrə Rəy (84)7
- İkinci nəsil miqrantlar haqqında Rəy (84) 9
- Xarici tələbələrin vəziyyəti ilə əlaqədar Rəy (84) 13
- Mətbuatda qadınlar və kişilər arasında bərabərlik haqqında Rəy (84) 19
- Miqrasiya kontekstində müəllimlərə mədəniyyətlərarası anlamın tədrisi üzrə təlim keçirilməsi haqqında Rəy (84) 18
- Qaçqınların qonaq olduqları ölkənin milliyyətini qəbul etmələri haqqında Rəy (84) 21
- Cinsi ayrışdırıcılıq əleyhinə qanuni müdafiə haqqında Rəy (85) 2
- Məktəblərdə insan hüquqlarının tədrisi və öyrədilməsi haqqında Rəy (85) 7
- Akademik (tədris) heyətinin səfərbərliyi haqqında Rəy (85) 21
- Digər üzv ölkələrin həmvətənləri tərəfindən məskunlaşma vəziyyətində əslən olduqları ölkənin seçkilərində səs vermə hüququndan istifadə haqqında Rəy (86) 8
- Xaricdə razılaşdırılmış mədəni fəaliyyət haqqında Rəy (86) 17
- Miqrant ailələrdən gələn gənclər arasında yeniyetmə cinayətlərinə qarşı ictimaiyyətin münasibəti haqqında Rəy (88) 6
- Miqrantların mənzillə təmin edilməsi haqqında Rəy (88) 14
- Dildə cinsi ayrışdırıcılığın ləğv edilməsi haqqında Rəy (90) 4
- Cəmiyyətdə zəif iradəyə malik müəyyən qrupların mənəvi sağlamlığının müdafiəsi haqqında Rəy (90) 22

- Birlik əlaqələri haqqında Rəy (92) 12
- Milli azlıqlara aid olan insanların hüquqlarının həyata keçirilməsi haqqında Rəy (92) 10
- Gənclərin ictimai və peşə ilə əlaqədar inteqrasiyası haqqında Rəy (92) 11
- İrqiçiliklə bağlı video oyunlar haqqında Rəy (92) 19
- Ali təhsil və araşdırma sektorlarında beyin axını haqqında Rəy (95) 7
- Akademik (tədris) səfərbərliyi haqqında Rəy (95) 8
- Gənclərin iştirakı və vətəndaş cəmiyyətinin gələcəyi haqqında Rəy (97) 3
- Yerli ictimai xidmətlər və onlardan istifadə edənlərin hüquqları haqqında Rəy (97) 7
- “Müəyyən bir qrup və ya qrup üzvünü cinsi, irqi və etnik mənsubiyyətinə görə alçaldan və ya təhqir edən nitq” haqqında Rəy (97) 20
- Mətbuat və dözümlülük mədəniyyətinin təbliği haqqında Rəy (97) 21
- Ali təhsilə çıxış haqqında Rəy (98) 3
- Müasir Dillərə aid Rəy (98) 6
- Mətbuat plüralizminin təbliği vasitələri haqqında Rəy (99) 1
- İkinci təhsil haqqında Rəy (99) 2
- İctimai bağlılığın dəstəklənməsində idmanın rolu haqqında Rəy (99) 9
- Ərazi icmaları və dövlət orqanları arasında mədəniyyət sahəsində trans – sərhəd əməkdaşlığının gücləndirilməsi haqqında Rəy (2000) m1
- Qaraçı uşaqların Avropada təhsili haqqında Rəy (2000) 4
- Sağlamlıqla bağlı qərar qəbul edilmə məsələlərində vətəndaşlar və xəstələrin iştirakı üçün sistemlərin inkişafı haqqında Rəy (2000) 5
- İdmanda irqçilik, ksenofobiya və irqi dözümsüzlüyün qarşısının alınması haqqında Rəy (2001) 6
- Polislərin Mənəvi Avropa Kodeksi haqqında Rəy (2001) 10
- XI əsr Avropasında tarix fənninin tədrisi haqqında Rəy (2001) 15
- Qaraçıların və Avropada olan səyahətçilərin iqtisadi və məşğuliyyət şəraitinin yaxşılaşdırılması haqqında Rəy (2001) 17
- Yerli ictimaiyyətin həyatında vətəndaşların iştirakı haqqında Rəy (2001) 19
- Ailənin yenidən birləşdirilməsi üçün qəbul olunmuş şəxslərin qanuni statusu haqqında Rəy (2002) 4
- Qadınlara qarşı zor tətbiq edilməsinin qarşısının alınması haqqında Rəy (2002) 5
- Demokratik vətəndaşlığın tədrisi haqqında Rəy (2002) 12
- Gənc nəslin Yerli və regional həyatda iştirakı haqqında Avropa Nizamnaməsi (2003, islah olunmuş)
- Əlverişsiz şəhər ərazilərində qonşuluq xidmətləri haqqında Rəy (2003) 2
- Siyasi və ictimai qərar qəbul etmədə qadın və kişilərin iştirakının tarazlaşdırılması haqqında Rəy (2003) 3
- Bütün Avropa ölkələrində uşaqlar və gənclər üçün fiziki təhsil və idmanın inkişafı haqqında Rəy (2003) 6

- Gənclərin qeyri – rəsmi tədrisi / öyrədilməsinin tanınması və təbliği üzrə Rəy (2003) 8
- Rəqəmsal yayımın demokratik və sosial töhfələrinin təbliğ olunma vasitələri haqqında Rəy (2003) 9
- Həmvətənli olmayanların dövlət müəssisələrində işə buraxılması haqqında Rəy (2004) 2
- Universitet təhsili və peşəkar təlimdə İnsan hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasından istifadə haqqında Rəy (2004) 4
- Gənclərin yerli və regional həyatda iştirakı haqqında Rəy (2004) 13
- Avropada olan səyahətçilərin hərəkəti və düşərgələrdə yerləşdirilməsi haqqında Rəy (2004) 14
- Ərazi cəmiyyətləri və dövlət orqanları arasında trans-sərhəd və ərazilərarası əməkdaşlıq maneələrinin azaldılması və bu ərazilərdəki praktiki təcrübə haqqında Rəy (2005) 2
- Sərhəd regionlarda qonşu dillərin öyrədilməsi haqqında Rəy (2005) 3
- Qaraçı və Səyahətçilərin Avropada mənzillə təmin edilmə şərtlərinin yaxşılaşdırılması haqqında Rəy (2005) 4
- İdmanda qayda qanunla idarə olunma prinsipləri haqqında Rəy (2005) 8
- Gənclər siyasətinin inkişafında milli gənclər şuralarının rolu haqqında Rəy (2006) 1
- Avropa Həbsxanaları Qaydaları haqqında Rəy (2006) 2
- Mədəni özünü ifadə etmələrin təbliği və qorunması üzrə YUNESKO Konvensiyası haqqında Rəy (2006) 3
- Əlillərin cəmiyyətdə tam iştirakı və onların hüquqlarının qorunması üzrə Avropa Şurasının Fəaliyyət Planı; Avropada yaşayan əlillərin 2006 – 2015 - ci illərdə həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında Rəy (2006) 5
- İdmanda irqçilik, ksenofobiya və irqi dözümsüzlülüyn aradan qaldırılması haqqında rəy (2001) 6
- Miqrant tələbələrin tanınması, hüquqları və öhdəlikləri və əslən olduqları ölkələrlə əməkdaşlıqları haqqında Rəy (2006) 9
- Avropada yaşayan səyahətçi və Qaraçıların sağlamlıqlarının daha yaxşı qayğısına qalmaları haqqında Rəy (2006) 10
- Yeni informasiya və texnologiya mühitində uşaqlara səlahiyyət verilməsi haqqında Rəy (2006) 12
- Vətəndaşlıq və gənclərin ictimai həyatda iştirakları haqqında Rəy (2006) 14
- Səyyar Xəstəxanalar: institusional və yerli səhiyyə arasında yeni tarazlıq haqqında Rəy (2006) 17
- Çoxmədəniyyətli cəmiyyətdə sağlamlıq xidmətləri haqqında Rəy (2006) 18
- Mətbuat plüralizmi və Mətbuatın məzmun müxtəlifliyi haqqında CM / Rəy (2007) 2
- İnformasiya cəmiyyətində ictimaiyyətə xidmət edən mətbuatın rolunun azaldılması haqqında CM / Rəy (2007) 3
- Yerli və regional ictimai xidmətlər haqqında CM / Rəy (2007) 4

- Ali təhsil və araşdırmada ictimai məsuliyyət haqqında CM / Rəy (2007) 6
- Yaxşı idarəçilik haqqında CM / Rəy (2007) 7
- Müşayiət olunmayan miqrant azlıqları üçün həyat layihələri haqqında CM / Rəy (2007) 9
- Yenidən inkişaf və əslən olduqları ölkələrin inkişafı üçün çalışan miqrantlar haqqında CM / Rəy (2007) 10
- Yeni informasiya və kommunikasiyalar mühitində informasiya və özünü ifadə etmə azadlığının təbliği haqqında CM / Rəy (2007) 11
- Təhsildə gender istiqamətləri haqqında CM / Rəy (2007) 13
- Gender bərabərliyi standartları və mexanizmləri haqqında CM / Rəy (2007) 17
- İmmiqrant keçmişi olanlar və miqrantların uşaqlarının inteqrasiyasının gücləndirilməsi haqqında CM / Rəy (2008) 4
- Avropada olan Qaraçı və Səyahətçilər üçün siyasət haqqında CM / Rəy (2008) 5
- İnternet filtrləri ilə əlaqədar informasiya və özünü ifadə etmə azadlığa olan hörmətin təbliği vasitələri haqqında CM / Rəy (2008) 6

Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Rəy və Qətnamələri

- Təhsildə Avropa əməkdaşlığı haqqında Qətnamə 807 (1983)
- Avropa mədəniyyətinə yəhudilərin verdiyi töhvələr haqqında Qətnamə 885 (1987)
- Miqrant uşaqlarının təhsili haqqında Rəy 1093 (1989)
- Təhsildə Avropanın əhəmiyyəti haqqında Rəy 1111 (1989)
- İslam sivilizasiyasının Avropa mədəniyyətinə verdiyi töhfə haqqında Rəy 1162 (1991)
- Demokratik cəmiyyətdə dini dözümlülük haqqında Rəy 1202 (1992)
- Yeni dini hərəkatlar və təriqətlər haqqında Rəy 1178 (1992)
- Təhsildə gender bərabərliyi haqqında Rəy 1281 (1995)
- Tarix və Avropada tarix fənninin tədrisi haqqında Rəy 1283 (1996)
- İdiş mədəniyyəti haqqında Rəy 1291 (1996)
- Azlıqların ali təhsilə çıxışı haqqında Rəy 1353 (1998)
- Linqvistik diversifikasiya haqqında Rəy 1383 (1998)
- Din və demokratiya haqqında Rəy 1396 (1999)
- Təriqətlərin qeyri qanuni fəaliyyətləri haqqında Rəy 1412 (1999)
- Dillərin Avropa İli haqqında Rəy 1539 (2001)
- Rusiya Federasiyasının Din üzrə Qanunu haqqında Qətnamə 1278 (2002)
- Fransada dini azlıqlar və din azadlığı haqqında Qətnamə 1309 (2002)
- Mərkəzi və Şərqi Avropada Din və Mübadilə haqqında Rəy 1598 (2003)
- Avropa Şurasına üzv ölkələrdə işarə dillərinin müdafiəsi haqqında Rəy 1598 (2003)

- Avropa Ali Təhsil Ərazisinə Avropa Şurasının verdiyi töhfə haqqında Rəy 1620 (2003)
- Qaçqın və məcburi köçkünlərin təhsili haqqında Rəy 1652 (2004)
- Diaspora mədəniyyəti haqqında Rəy 1688 (2004)
- Çağırış və Avropa üçün imkan: miqrasiya və inteqrasiya haqqında Qətnamə 1437 (2005)
- Mədəniyyət vasitəsilə terrorizmə qarşı mübarizə haqqında Rəy 1687 (2005)
- Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Dövlət və Hökumət Başçılarının III Sammitinə verdiyi töhfə haqqında Rəy 1693 (2005)
- Təhsil və din haqqında Rəy 1720 (2005)
- Avropada qadın və mədəniyyət haqqında Qətnamə 1464 (2005)
- Özünü ifadə etmə azadlığı və dini inanclara hörmət haqqında Qətnamə 1510 (2006)
- Avropa Şurasının Xarici Əlaqələri haqqında Rəy 1753 (2006)
- Akademik (təhsil) azadlıq və Universitet muxtariyyəti haqqında Rəy 1762 (2006)
- Dövlət, din, dünyəvilik və insan hüquqları haqqında Rəy 1804 (2007)
- Avropada antisemitizm əleyhinə mübarizə haqqında Qətnamə 1563 (2007)
- Dini əsasda insanlara qarşı küfr, dini təhqirlər və “Müəyyən bir qrup və ya qrup üzvünü cinsi, irqi və etnik mənsubiyyətinə görə alçaldan və ya təhqir edən nitq” haqqında Rəy 1805 (2007)
- Ekstremizimlə qarşılaşan Avropa müsəlman icmaları haqqında Rəy 1605 (2008) və Qətnamə 1831 (2008)

Yerli və Regional Orqanlar Konqresinin rəy, qətnamə və bəyannamələri

- Avropada çoxmədəniyyətli inteqrasiya üçün yeni bələdiyyə siyasəti haqqında Qətnamə 236 və “Frankfurt Bəyannaməsi” (1992)
- Gənclərin yerli və regional həyatda iştirakı üzrə İslah olunmuş Avropa Nizamnaməsi haqqında Rəy 128
- Avropa şəhərlərində xaricilərin iştirakı və inteqrasiyası haqqında Bəyannamə, Ştutgart / Almaniya, 16-17 sentyabr 2003
- İnsan alveri və onların cinsi istismarı əleyhinə mübarizə: şəhər və regionların rolu (2005) haqqında Rəy 165
- Mədəniyyətlərarası və qarşılıqlı inam dialoqu: yerli dövlət orqanlarının öhdəlikləri və təşəbbüsləri haqqında Rəy 170 (2005)
- Regional mətbuat və trans sərhəd əməkdaşlığı haqqında Rəy 173 (2005)
- Ətraf şəhər ərazilərində mədəni mənsubluq: yerli və regional dövlət orqanlarının rolu haqqında Rəy 177
- İmmiqrantların sosial hüquqlara effektiv çıxışı: yerli və regional dövlət orqanlarının rolu (2006) haqqında Rəy 194 (2006)
- Avropada şəhər təhlükəsizliyi haqqında Rəy 197 (2006)

- Sosial bağlılıq indikatorlarının inkişafı – razılaşdırılmış yerli və regional yanaşma haqqında Rəy 207 (2007)
- Nəsilərarası əməkdaşlıq və ümumi demokartiya haqqında Rəy 209 (2007)
- Lezbian, gey, biseksual və transseksualların birgə toplanma və özlərini ifadə etmə azadlığı haqqında Rəy 211 (2007)
- Şəhərlərarası əməkdaşlığın institusional strukturu haqqında Rəy 221 (2007)
- Regional və azlıqların dillərində dil təhsili haqqında Rəy 222 (2007)
- İdman vasitəsilə inteqrasiya haqqında Rəy 250 (2008)

İrçilik və Dözümsüzlük əleyhinə Avropa Komissiyasının Rəy və Bəyannamələri (ECRI)

№ 1: İrçilik, ksenofobiya, antisemitizm və dözümsüzlük əleyhinə mübarizə (1996)

№ 2: Milli səviyyədə irçilik, ksenofobiya, antisemitizm və dözümsüzlük əleyhinə mübarizə aparmaq üçün ixtisaslaşmış orqanlar (1997)

№ 3: Qaraçılara qarşı irçilik və dözümsüzlüklə mübarizə (1998)

№ 4: Potensial qurbanların nöqtəyi nəzərindən ayrı-seçkilik və irçiliyin dərki və təcrübəsi üzərində milli təhlil (1998)

№ 5: Müsəlmanlara qarşı ayrı-seçkilik və dözümsüzlük əleyhinə mübarizə (2000)

№ 6: İnternet vasitəsilə irçici, ksenofobik və antisemitik materialların yayılması əleyhinə mübarizə (2000)

№ 7: İrçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə aparılmasında milli qanunvericilik (2004)

№ 8: Terrorizmlə mübarizə aparılarkən irçilik əleyhinə mübarizə (2004)

№ 9: Antisemitizm əleyhinə mübarizə (2004)

Siyasi müzakirələrdə irçici, antisemitik və ksenofobik elementlərin istifadəsi haqqında Bəyannamə (2005)

№ 10: Məktəb tədrisi vasitəsilə və məktəbdə irçilik və irqi ayriseçkilik əleyhinə mübarizə (2007)

№ 11: Qaydalara riayət olunmasına nəzarətdə irçilik və irqi ayriseçkilik əleyhinə mübarizə (2007)

Əlavə 2

Qısaltmaların siyahısı

ALECSO Təhsil, mədəniyyət və elm üzrə ərəb liqası təşkilatı

CERD İrqi ayriseçkiliyin ixtisara salınması üzrə Komitə

ECRI İrçilik və Dözümsüzlük əleyhinə Avropa Komissiyası

FRA Fundamental Hüquqlar Agentliyi

UNESCO BMT təhsil, elm və mədəniyyət təşkilatı

(İ)NGO (Beynəlxalq) Qeyri-hökumət təşkilatı

IRCICA İslam tarixi, incəsəti və mədəniyyəti üzrə Araşdırma mərkəzi

İSESCO İslam elm, təhsil və mədəniyyət təşkilatı

ODİHR Demokratik İnstitutlar və İnsan Hüquqları İdarəsi

OSCE Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı

UEFA Avropa Futbol Assosiasiyaları Birliyi

“Venesiya Komissiyası” Qanun vasitəsilə Demokratiya üçün Avropa Komissiyası

***

¹ Bu sənəd nəşr olunarkən məhdud şəkildə təsnif olunub. Sənəd Nazirlər Komitəsinin 118-ci sessiyasında yenidən təsnif ediləcəkdir.

² Ağ Kitabın onlayn versiyası (www.coe.int/dialogue) bu mətnə adları qəd edilən bütün sənədlərə aid hiperlinkləri özündə birləşdirəcəkdir.

³ Strasburq, Stokholm və Moskva (Sentyabr – Oktyabr 2007)

⁴ Belqrad, 08 – 09 Noyabr 2007

⁵ Sosial İnkişaf üzrə Dünya Sammiti tərəfindən 1995-ci ildə qəbul edilmiş Fəaliyyət proqramı

⁶ Demokratik cəmiyyətlərdə geniş – fikirlilik, tolerantlıq və plüralizmin əhəmiyyəti haqqında, nümunə üçün bax: *Handyside, Birləşmiş Krallıq*, 07 dekabr 1976 – cı il tarixli qərar, Seriya A №24, § 49.

⁷ *Gozelik and Başqaları, Polşa (GC)*, № 44158/98, 17 Fevral 2004.

⁸ Bax: Əsas sənədlərin ratifikasiya vəziyyəti haqqında Cədvəl.

⁹ Parlament Assambleyasının seçilmiş rəylərinə olan istinadlara Qoşmada rast gəlinə bilər.

¹⁰ Qadınların cinsi şikəstliyi haqqında, bax: *Collins and Akaziebie, İsveç*, 2007-ci il 08 mart tarixli № 23944/05 qərar.

¹¹ Bax: *Kurtulmuş, Türkiyə*, 2006 – cı il 24 yanvar tarixli 65500/01 nömrəli qərar; *Leyla Şahin, Türkiyə*, 2005 – ci il 24 yanvar tarixli qərar; *Dahlab, İsveçrə*, 2001 – ci il 15 fevral tarixli qərar.

¹² Nümunə üçün bax: *Leyla Şahin v. Türkiyə (GC)*, 2005 – ci il 10 noyabr tarixli, § 107, 44774/98 № li qərar.

¹³ “Mədəniyyətlər və qarşılıqlı inam əsasında formalaşmış əməkdaşlıq dialoqu” adlı Beynəlxalq konfransın Yekun sənədi (Volqa Forumu), Nijniy Novqorod / Rusiya Federasiyası, 07 – 09 sentyabr 2006 – cı il (www.coe.int/dialogue).

¹⁴ [“Mədəniyyətlərəarası dialoqun dini əhəmiyyəti” üzrə Avropa Konvensiyasının Yekun Bəyannaməsi](http://www.coe.int/dialogue), San-Marino, 23-24 aprel 2007-ci il (www.coe.int/dialogue).

¹⁵ Məsləhətləşmələr zamanı irəli sürülmüş təcrübə nümunələrinin toplusu www.coe.int/dialogue saytında dərc olunacaq.

¹⁶ *Leyla Şahin, Türkiyə (GC)* ilə müqayisə et, 2005-ci il 10 noyabr tarixli, 44774/98 №li qərar, §108. Bax: Milli azlıqların qorunması barədə Çərçivə Konvensiyasının 6-cı Maddəsi. Bu Maddə fərdlərin etnik, mədəni, linqvistik və ya dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bir ərazidə yaşayan insanlar arasında təhsil, mədəniyyət və mətbuat sahələrində əməkdaşlıq, qarşılıqlı hörmət və anlaşmanın inkişaf etdirilməsi məqsədilə effektiv tədbirlərin həyata keçirilməsi və mədəniyyətlərəarası dialoq və dözümlülük hisslərinin təbliği ilə bağlı müqavilə imzalayan tərəflərin öhdəliklərini özündə birləşdirir.

¹⁷ Milli məruzələrin nəzərdən keçirilməsi və aidiyyəti ölkələrdəki vəziyyətin Avropa Sosial Nizamnaməsi ilə uyğunluq təşkil edib – etməməsi məsələləri ilə məşğul olan Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi mütəmadi olaraq milli azlıqlar, imiqrant və əcnəbi işçilərin vəziyyətinə xüsusi önəm verilməsini xahiş edir. Avropanın Sosial Nizamnaməsi ilə müqayisə et. Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi: Nəticələr XVIII-1, I tom. Strasburq 2006, səhifələr 59, 102, 21, 261, 293.

¹⁸ *Handyside, Birləşmiş Krallıq*, 1976-cı il 17 dekabr tarixli qərar, *A seriyası*, № 24, §49.

¹⁹ *D.H. və başqaları, Çexiya Respublikası*, 2007-ci il 13 noyabr tarixli qərar (Yuxarı palata): “Məhkəmə həmçinin belə bir qərara gəldi ki, xüsusi insan qrupları üzərində hədsiz mənfi təsirə malik olan ümumi siyasət və ya bu istiqamətdə atılan digər addımlar, məhz bu qrup üçün nəzərdə tutulmasa da ayrı-seçkilik kimi hesab oluna bilər və Konvensiyaya zidd olan bu ayrı – seçkilik de fakto vəziyyəti ilə nəticələnə bilər” (§175).

²⁰ Milli Azlıqların qorunması ilə bağlı Çərçivə Konvensiyası (1995) ilə müqayisə et, Məqalə 4, § 2 və 3, bundan əlavə izahlı məruzəyə əlavə edilən bəndlər. *D.H. and başqaları, Çexiya Respublikası*, 2007-ci il 13 noyabr tarixli qərar (Yuxarı palata). Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsi belə bir mübahisəli məsələni də müzakirəyə çıxardı ki, demokratik cəmiyyətdə canlı varlıqlara fərq qoyulması müşahidə edilməməli, əksinə həqiqi və effektiv bərabərliyin təmin edilməsi üçün müvafiq addımlar atılmalıdır. (*Autism France, Fransa*), 13/2002 Nöli Şikayət, 2003-cü il 4 Noyabr tarixli, 52-ci paraqrafın nəticələrinin qərarı).

²¹ Milli azlıqların müdafiəsi ilə bağlı Çərçivə Konvensiyası (1995) ilə müqayisə et, 15-ci Maddə

²² (2001) 15 № li Rəy

²³ Milli azlıqların qorunmasına dair Çərçivə Konvensiyası üzrə Məşvərətçi Komitə “Milli Azlıqların qorunmasına dair Çərçivə Konvensiyasının Təhsil üzrə şərh”ində (2006-cı ilin mart ayında qəbul olunub) “cəmiyyət daxilində yaşayan müxtəlif qruplar arasında qarşılıqlı anlaşma, əlaqə və təsirin gücləndirilməsində maraqlı olan mədəniyyətlərarası təhsil sahəsində bütün planlaşdırma və fəaliyyət məsələləri” üzrə təhsil ilə bağlı maddələrin nəzərə alınmasını vurğulayıb.

²⁴ Din və təhsil üzrə Parlament Assambleyasının 1720 sayılı rəyi (2005); *Kjeldsen, Busk Madsen və Pedersen, Danimarka*, 5095/71; 5920/72; 5926/72, 1976 – cı il 07 dekabr, § 53; *Folgero və başqaları, Norveç (GC)*, № 15472/02, 2007-ci il 29 iyun, § 84; Məktəb təhsilində və məktəb təhsili vasitəsilə irqçilik və irqi ayrı – seçkilik əleyhinə İDAK-ın 10 № li Ümumi Siyasi Rəyi, 2006 – cı il, § II.2.b

²⁵ Avropa Təhsil Nazirlərinin Daimi Konfransının XXII Sessiyasının Yekun Bəyannaməsi, 4 – 5 may 2007 – ci il, İstanbul, Türkiyə (“Daha insanpərvər və ehtivah Avropa quruculuğu: təhsil siyasətinin rolu”).

²⁶ 2008-ci il 15 yanvar tarixində Avropa Şurasının Baş Katibi və Sivilizasiyaların Alyansı üzrə BMT-nin Ali Nümayəndəsi Anlaşma Memorandumunun inkişafını, həmçinin gələcək əməkdaşlığı nəzərdə tutan niyyət məktubunu imzaladılar.

²⁷ Xüsusilə bax: [Smith və Grady-nin məhkəmə qərarlarına v/Birləşmiş Krallıq – 29/09/1999 § 90; S.L. v/Avstriya – 09/01/2003 § 37; Karner v/Avstriya – 24/07/2003 § 37.](#)

²⁸ İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasının 12 № li Protokolunun izahat məruzəsinə bax, § 20.

²⁹ İrqiçilik və irqi – ayrışdırıcılıq əleyhinə milli qanunvericilik üzrə İDAK-ın 7 № li Ümumi Siyasi Rəyi, 2002.

³⁰ 2005 – ci ildə baş tutmuş Avropa Şurasının III Sammiti İslamçılıq və anti – semitizm də daxil olmaqla, dini, irqi, xüsusilə də cinsi əsasda ayrışdırıcılıq və dözümsüzlüyün bütün formalarını qəti şəkildə ittiham etdi. Nazirlər Komitəsi təkrar olaraq qaraçı və səyahətçilərin həyatın bütün sfera və mərhələlərində geniş yayılmış ayrı seçkiliyə məruz qaldıqlarını tanıdı. Bundan başqa, İDAK düşünülmüş şəkildə irqçilik məqsədilə həyata keçirilən müharibə cinayətləri və ya bəşəriyyət əleyhinə cinayətlər və soyqırım cinayətlərinə barmaqarası baxma və ya haqq qazandırma, onları dəyərsizləşdirmə və ictimai inkar etmənin qanuni şəkildə cəzalandırılmasını dəstəklədi. (İrqiçilik və irqi – ayrışdırıcılıqla mübarizə üçün milli qanunvericilik üzrə 2002-ci il 7 № li Ümumi Siyasi Rəy). Daha sonra İDAK müsəlman icmalarına vurulan ziyanların ödənilməsinə ehtiyacın olduğu vurğulanmış və dini əsasda baş verən ayrı-seçkilik hallarında müvafiq sanksiyaların tətbiq edilməsini məsləhət görmüşdü (Müsəlmanlar əleyhinə ayrı-seçkilik və dözümsüzlüklə mübarizə üzrə 5 № li Ümumi Siyasi Rəy).

³¹ Siyasi müzakirələrdə irqçi, anti-semitik və ksenofobik elementlərin işlədilməsi ilə bağlı Bəyannamə (mart 2005).

³² Milli azlıqların qorunması ilə bağlı Çərçivə Konvensiyasının IV Maddəsi § 2 və 3.

³³ 2003- cü il Sarayevə, 2004-cü il Troina və 2006-cı il Buxarest.

³⁴ Mədəni müxtəliflik siyasəti və mədəniyyətlərarası dialoq kimi xüsusi məqalələri olan “Kompndium” (www.culturalpolicies.net), hökumət və qeyri-hökumət aktorları tərəfindən yenilik və effektivliyin qiymətləndirilməsini Avropa miqyaslı resurslarla təmin edir.

³⁵ Yerli və Regional Orqanlar Konqresi, Xarici sakinlər üçün Yerli Məşvərətçi Orqanlar: Məlumat kitabı (Strasburq: CLRAE, 2003)

³⁶ Qanun vasitəsilə Demokratiya üçün Avropa Komissiyası (Venesiya Komissiyası), vətəndaş olmayanlar və azlıqların hüquqları üzrə Məruzə, CDL-AD(2007)001, reklam § 144

³⁷ XXI əsr Avropa tarixinin tədrisi üzrə Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə aid 15(2001) № li rəyi vurğulayır ki, tarixin öyrənilməsi, irqçi və anti-semitik, ksenofobik, qatı millətçilik və dözümsüzlük ideyalarının irəli sürülməsində istifadə oluna və ya təbliğat və ideoloji manipulyasiya üçün vasitə ola bilməz. Əgər məktəblərdə tədris edilən tarix və tarixi araşdırma aşağıdakı vasitələrlə tarixən sui-istifadəyə imkan verirsə, o heç bir vəchlə Avropa Şurasının statut və fundamental dəyərlər ilə uyğunluq təşkil edə bilməz;

- yalançı şahidlik, doktor statistikalari, saxta şəkillərin yaradılması və ya saxtalaşdırılması:

- hər hansısa bir hadisəni gizlətmək və ya hadisəyə bəraət qazandırmaq üçün müəyyən bir hadisənin üstündə daha çox dayanmaq;
- təbliğat məqsədilə keçmişin təhrif edilməsi;
- “biz” və “onlar” dixotomiyasını yarada bilən keçmişin şişirdilmiş milli növü;
- tarixi lent yazılarından sui – istifadə;
- tarixi faktların inkar edilməsi;
- tarixi faktın özəlləşdirilməsi (“tarixin sui istifadəsi” üzrə II seksiya, Qoşma).

³⁸ Bu təşəbbüslər Avropa Şurası ilə Avropa Komitəsi arasında mədəniyyətlərarası dialoq və mədəni müxtəliflik sahəsində imzalanmış Anlaşma Memorandumunun implementasiyası üçün iki konkret nümunə ola bilər.

³⁹ Qeyd. 1980 – ci ildən bəri imzalanmış bütün Bəyannamə, Rəy və Qətnamələr xronoloji qaydada siyahıya alınıb. Bütün mətnlər Avropa Şurasının saytıdan (www.coe.int) əldə edilə bilər.